Den blinde Høne - og andre ordsprog

idéhæfte om brug af ordsprog i tværfagligt samarbejde mellem fagene dansk og billedkunst

Den blinde Høne - og andre ordsprog
idéhæfte om brug af ordsprog i tværfagligt
samarbejde mellem fagene dansk og billedkunst

Redigeret af Kit Kjærbye og Susanne Holck

Dette arbejdshæftet er udgivet i forbindelse med udstillingen
"Den blinde Høne - og andre ordsprog", som er støttet af
Kulturministeriets Kulturfond, Kulturministeriet, Bikuben-fonden,
Snedkermester Th. Topp og hustru Christiane Topps Legat,
KOMPAN SALG-SERVICE A/S og
DTI/Træteknik's Prototypeværksted

Forsidefoto : Jesper Hyllemose
Øvrige fotos : Kit Kjærbye
Illustrationer : Katrine Nørbæk Kristensen
Grafisk produktion: DLH/reproafdelingen

ISBN: 87-88 714-12-8

Den blinde Høne
- og andre ordsprog

idéhæfte om brug af ordsprog i tværfagligt samarbejde mellem fagene dansk og billedkunst

INDHOLDSFORTEGNELSE

FORORD 5

SØSTRE OG BRØDRE 7

ORDSPROG OG EVENTYR
af John Brogård, Brønshøj skole 11

DANSK BILLEDKUNST I SPÆNDENDE SAMARBEJDE
af Pia Holm, Vanløse skole 13

FREMSTILLING AF ORDSPROGSKLODSERNE
af Kit kjærbye og Susanne Holck 15

EJ BLOT TIL LYST
af Else Marie Kofod, Dansk folkemindesamling 29

DEN VEL OPTUGTEDE GRIIS
af mag.art. Henrik Blicher, Københavns universitet 31

DE MINDSTE TEKSTERS METODE
af Dr. phil. Peder Skyum - Nielsen, lektor ved Danmarks lærerhøjskole 37

MATERIALE OG FORHANDLERLISTE 44

Forord

Undervisningshæftet er blevet til under vores arbejde med en udstilling om ordsprog. Udstillingen vises i Rundetårn d. 3 april - 31 maj 1993.
Det var vores erfaringer med undervisning af børn og voksne i tegne- og maleteknikker, der gav os lyst til at lave et undervisningshæfte. Tanken var oprindeligt at lave et hæfte der beskrev nogle af de teknikker og arbejdsmetoder vi havde anvendt i forbindelse med udførelsen af skulpturerne på udstillingen. Hæftet skulle henvende sig til undervisere i faget billedkunst i folkeskolen. Efter at have vendt ideen et par gange, besluttede vi at undervisningshæftet skulle tage udgangspunkt i arbejdet med en enkelt skulptur, nemlig ordsprogsklodserne, og at klodserne skulle laves i samarbejde med to skoleklasser. For at gøre hæftet bredere ville vi inddrage faget dansk.

Hæftet skulle også indeholde eksempler på, hvordan man har brugt ordsprog gennem tiden. Det er gjort glim rende af et panel af sagkyndige på området: Mag. art. Henrik Blicher, Københavns universitet har bidraget med: „ Den vel optugtede Griis „, om fabler og ordsprog. Dr.Phil. Peder Skyum - Nielsen, lektor ved Danmarks lærerhøjskole med: „ De mindste teknikkers metode „, om fyndord. Else Marie Kofod, Dansk Folkemindesamling med: „ Ej blot til lyst „, om eventyr og ordsprog.

Else Marie Kofod har desuden været ude hos de to skoleklasser og fortælle om brugen af ordsprog i eventyr.

Inspirationen til temaet i klodserne fandt vi i folkeeventyret „Søstre og brødre", som Else Marie Kofod fandt frem til os. I eventyret optræder ikke mindre end syv ordsprog.

Vi fandt hurtigt to folkeskolelærere der havde lyst til at deltage. Pia Holm deltog med en fjerde klasse fra Vanløse skole og John Brogård med en femteklasse fra Brønshøj skole. Til vejledning og inspiration for andre, der vil igang med et lignende projekt, har begge lavet en beskrivelse af undervisningsforløbet.

Hæftet er tænkt som et idehæfte og indeholder en beskrivelse af det tværfaglige samarbejde med ordsprogsklodserne. Det var vores ønske at undervisningsforløbet skulle være enkelt i sin udformning og med så lave materialeomkostninger, at det var muligt at gennemføre uden de helt store anstalter.

Hvis nogen skulle få lyst til at arbejde mere med den kulturhistoriske del, vil der i forbindelse med Ordsprogsudstillingen udkomme en antologi med forskellige vinkler på ordsprogenes brug og kulturhistorien.

Det har været et spændende projekt, og vi håber at hæftet vil inspirere andre til selv at gå i gang med ordsprog. Udover ordsprogsklodser vil vi komme med et par andre forslag til hvordan man kan bruge ordsprog i et tværfagligt samarbejde mellem fagene dansk og billedkunst.

Kit Kjærbye
Kunstpædagog

Susanne Holck
Billedhugger

Søstre og brødre

Der var engang en konge og en dronning, som havde sig en skønne flok sønner, lige en til hver af årets 12 måneder, og det var de nu meget glade ved. Men de syntes endda, det kunne være dejligt, hvis de tillige havde haft en datter, for sådan går det: **meget kræver mere**. Så gik de da og ønskede i mange år, men det lod til, der hjalp hverken løn eller bøn. Endelig slumpede det da af kongen, engang han var blevet svært opsat på at få sig en datter, at hvis han måtte få sit ønske opfyldt, så ville han sone det med tabet af alle sine sønner. Det løfte var nu både så og så, men hvordan det nu var: dronningen blev virkelig frugtsommelig, og kongen var endda i hård klemme nok, da han troede, løftet var årsag deri. Så han måtte sige sin kone, hvi han var så ængstelig. Hun skammede ham jo rigtignok ud, ja både græd og venede sig, men **det kan jo lidet både, at lukke brønden for druknet barn**, så her var kun det vundet, at der var to om frygten. Moderen kunne, som ikke så sært var, ikke på nogen måde dølge sin ængstelse for sønnerne, og tilsidst fik de hende til at sige årsagen til den, og de blev jo helt underlige ved så dyrt et løfte, der gik på livet løs. De syntes så, som det egner sig for kongesønner, at **her var de værste råd de bedste**, hvorfor de bad moderen lade sorgen fare.

De vilde nu,inden hun nedkom, drage bort fra slottet i stilhed og opholde sig skjulte i den nærliggende skov, så skulle hun give dem et aftalt tegn, når tiden kom. Hvis hun da fødte en datter, vilde de drage ud i den vide verden og lade lykken føje sig efter Guds vilje. Men blev det en søn, kunne de jo vende tilbage med fred.

Nå, det skete da, som de sagde, og i skoven fristede de livet så godt de kunne, og ventede på tegnet, til det endelig blev givet. En dag nemlig, som en af dem var oppe i et træ og kigge efter vartegnet, så han et rødt flag vaje fra slottets tinder, så nu vidste han, at han havde en søster, ti som han sagde til sine brødre, det var ikke den hvide fane. „Der er ingen fred for os, hvor vi trådte vor børnesko".

Så rejste de længere bort og opslog bolig en lang vej fra hjemmet, de var bange for aldrig at se mere, og i deres store sorg kom også de til at gøre et løfte, idet de blev enige om, at dræbe den første kvinde, der kom for deres øjne, hvem hun så end monne være.

Imidlertid var deres mor ikke mindre sorgfuld end de,skønt hun havde en datter, der i alle måder var ligere en engel end et menneske, **for vi ved jo nok, at moder har aldrig så mange børn, hun elsker dog det sidste lige så meget som det første**. Denne datter blev, hvad man kalder en rosenblomme, både i sind og i skind, så det var en lyst at skåde hendes dejlige åsyn og en fryd at kende hendes dejlige hjertelag. Desuden havde hun fra vuggen af en guldstjerne i panden, og alt som årene randt, blev denne klarere og mere synlig.

Nu kunne det ikke være andet, end at hun, der altid var om sin moder, også lagde mærke til, at noget tyngede hendes sind og gjorde, at hun sjælden var rigtig glad, og især lagde hun mærke til, at moderen ved tit og ofte at vende og dreje noget linned i dragkisten, fik tårer i øjnene. Da datteren fik set, at dette linned var en hoben små skjorter, der aldrig blev brugt, tænkte hun allehånde ved moderens syssel, så tilsidst brød det ud af hende: hvad det linned havde nyttet til, allenstund der var ingen brødre ad hende, og hun dog ikke skulle bruge skjorter. Havde det ikke båret hårdt ind på moderen før, så gjorde det nu, men i lange tider holdt hun dog slå for hemme-

ligheden og udøste både tidlig og silde sin harm i tårer.

Datteren satte dog tilsidst så hårdt ind på hende, at den stakkels moder ikke kunne stå imod, men delte sin sorg med hende og fandt en lille smule trøst. Efter at nu datteren havde grundet over denne sag en tid, blev hun fast i det forsæt at ville finde og hjemføre sine brødre, skulle hun end gå til verdens ende, og det hjalp ikke, hvor meget moderen græd og bad: afsted måtte og ville hun.

Bort rejste hun så på lykke og fromme, trøstende sin grædende moder med, at det vel skulle ende bedre end nogen af dem tænkte. Nu blev det både tomt og øde på kongeborgen, og det hjalp kun lidt, at kongen, som aldrig ventede at se sine børn mere, tog en fattig „prins" til sig i barns sted, **for hver synes altid bedst om sine børn**.

Længe vandrede så kongedatteren omkring, men nød kunne hun aldrig lide, da alle der så hende var gode imod hende og gav hende mere end hun bad om. Endelig træffer hun dog på den skov, i hvilken brødrene havde opslået bolig, ja førtes endog til denne på en tid, da hendes yngste broder var ene hjemme. Aldrig så snart havde de to set hinanden og fået fortalt så meget, at de kendtes som broder og søster, før også han bittert fortrød det løfte, han havde været med at gøre og bad hende om for Guds skyld at drage bort, inden en ulykke timedes både hende og brødrene. Men hun ville blive, og hvad det end skulle koste, hjem ville hun bringe dem alle og hellere derfor lade sit liv. Han snakkede dog så længe med hende, til hun gav efter for hans bøn om at skjule sig, indtil han kunde få sine brødres sindelag med hensyn til løftet sat på prøve.

Da så brødrene hen ad aften kom hjem, hver med sit vildt, som de fik lavet til brad, gjorde han sig så megen umage med at stemme deres sind så mildt, som han kunne, og mens de spiste, kom han frem med, hvad der lå ham på hjerte. Hvordan han nu fik valgt sine ord ved jeg ikke, men enden på samtalen blev da den, at de alle tog løftet tilbage, da de dog ikke ved at holde det fast kunne bedre ved deres faders. Og da den ting nu var i rigtighed, kom datteren snart for en dag, og de syntes alle, at længe havde dagen ikke fået så glædelig en ende som denne.

Imidlertid tog så søsteren til at tale om at få dem med hjem, men dertil kunne hun ikke få deres ja, da de mente, det var urigtigt selv at søge ligkisten, den deres fader havde istand til dem alle tolv. Så blev de hos hinanden i skoven, hun lavede deres mad, og de sørgede for, at fadeburet var fyldt. Det kunne have gået således i lange tider, men Vorherre ville det anderledes.

En dag, som søsteren gik ene hjemme og stillede til rette med maden, kom hun hændelsesvis ud bagved huset at se sig om. Hun får da øje på tolv dejlige liljer, som hun aldrig syntes at have set mage til, så hun havde ondt ved at rive sig løs fra at se på dem. Hun går så ind og gør maden færdig, da hun vidste, at snart var tiden, da brødrene plejede at komme hjem, men bedst som hun syslede hermed, falder det hende ind, at hun kan plukke liljerne og give hver broder en, hvorover hun tror, de vil blive meget glade.

Som hun tænker, så gør hun, det var kun en lille stund om at gøre, før alle liljerne lå i hendes hånd. Men hvad sker! Aldrig så snart har hun plukket den sidste lilje før huset bliver borte og 12 sorte ravne flyver skrigende bort over hendes hoved, så da hun skal til at se sig om, var hun ene i den vilde skov. Ikke vidste hun, hvad hun skulle tænke om det hele, før en gammel kone stod hos hende og gav hende kending på det. „Stakkels pige", siger hun,"hvad har du gjort? De tolv liljer, som du har plukket, og som Vorherre havde ladet gro, varede dine brødre tolv imod hvad onde magter kunne have i sinde med dem, nu er de i deres vold, og det vil koste meget, at få dem løst fra trolddommen".

Den stakkels pige græd sådan, at hun knap kunne få spurgt, om der da ikke gaves et middel til at hæve trolddommen, selvom det aldrig var så dyrt, og den gamle kvinde svarede, at hvis hun i 12 år hverken talede eller smilede, hvad der så end måtte times hende, så skulle hun få trolddommen løst, men det var også det eneste middel, der var.

Da den gamle kvinde havde givet dette svar, var hun borte med det samme, så det var ikke sært at ensomheden sammen med den store sorg nær havde dræbt den arme pige,

som just havde tabt efter en lang tid det, hun troede allerede at have vundet. Men for at frelse brødrene, syntes hun at kunne gennemgå, hvad det skulle være, hvorfor hun i den samme skov, som var vidne til ulykken, tømrede sig en lille løvhytte, og redte sig til at leve der alle tolv år, uden andre menneskelige livstegn end sin harm.

Når hun hørte, fuglene tog ved at lege med de tusinde tunger, måtte hun tænke på de tolv ravne for at holde smilet tilbage, og når hun om nætterne lå og trængtes af lyst til blot at sige et eneste ord højt, at da måtte atter tanken om ravnene jage det tilbage. Så hun solen og himlens stjerner samt de drivende skyer, så hun blomsterne i skovbunden, hørte hun bækkens rislen i de stille aftener: alt sammen drog det i hende og førte mangt og meget med sig, men for ravnenes skyld bandt hun så vel for ord som for smil. Således gik 8 år og alt som tiden randt, voksede guldstjernen i hendes pande sig stor og klar som en sol, endda hun vidste det ikke.

Men så skal det træffe til, at den fattige kongesøn, hendes forældre havde taget til sig, engang var på jagt i hendes nærhed, så han fik hende at se. Ikke så snart havde han set hende, før han også fik kærlighed til hende, talte hende vennesælt til og bad om hendes hånd. Men ikke kunne han føre et ord eller et smil over hendes læber. Da hans følge kom til og så den dejlige pige med guldstjernen, blev de jo lige så indtagne i hendes skabning og fagerhed som kongesønnen, men rystede dog tænksomme med hovedet, da de mærkede, hun var umælende, ja de lod ham endda forstå, det kunne ikke være „rigtigt" med pigen; men **man skal ikke skue hund på hår eller mand på klæder**, mente de. Det var nu grumme pænt sagt af dem, men såfremt de troede derved at få pigen af kongesønnens tanker, så fik de snart en anden tro i hænde, ti ikke alene førte han hende med hjem til hendes forældre, men han giftede sig med hende, trods hendes saltetårer og alle hoffolkenes hånsord, som især regnede ned over den „umælende" fra terner og den slags kvinder, **der lige som ræven om rønnebærrene sagde:"De er sure".**

Nu var kongesønnen en rigtig god mand, der derfor holdt meget af sin kone og håbede, at hendes lyde skulle rette sig med tiden; han brød sig kun lidt om, at der hviskedes i krogene: Hun var en ond troldkvinde, da han godt vidste, **at misundelsen bor i tusinde øjne, og ser kun hvad den vil.**

Som tiden led på det 10de år af kongedatterens ventetid, nedkom hun med et dejligt svendbarn, men selv turde hun ikke give sin glæde til kende, og nu føjedes en ny sorg til den, hun alt bar på, at man på hemmelig vis røvede barnet fra hende og lagde i dets sted en hundehvalp i vuggen, samt gjorde sig al mulig umage for heraf at lade folk forstå, at dette var en ægte troldkvinde, der naturligvis ikke kunne blive moder til rigtige menneskebørn. Den sølle kvinde var stedt i en hård nød, og større blev den derved, at hendes moder, der hidtil havde kendtes ved hende som datter, formedelst stjernen, nu faldt hende hårdt på som det værste utyske, Jorden bar, og det uden at datteren med et eneste ord kunne klare for sig. Sådan tålte hun al hårdhed, og kun hendes mand var, på trods af rådet om, at han skulle skille sig af med en slig hustru, stadig lige så gæv mod hende, som før. Han tænkte som så, det bedrer sig vel med tiden, **det er bedst at være stille og bie!**

Nå, efter godt et års tid fødte hun atter en søn, som ligeledes blev skiftet med en hundehvalp, og hvad de onde tunger ikke havde travlt før, så fik de det nu, og her fejlede ikke meget, at de havde fået kongesønnen til at dræbe sin kære kone, men dog kunne han ikke nænne endnu at bryde stav over hende, hvorvel det var hårdt, istedet for en arving at stå med spotten i hænderne.

Noget tid gik, og atter viste det sig, at den unge dronning var frugtsommelig, og da tiden var fuldkommen, fødte hun en datter, men også denne gang skete der bytning af avindsyge mennesker på slottet, så istedet for datter fandt kongesønnen en kattekilling i vuggen. Nu var hans sorg og de onde tungers uvæsen så mægtig, at han fattede mistanke til sin herlige dronning, og han bød da, at hun skulle brændes, for at hun i døden skulle vise, af hvad rod hun var rundet. Ingen medlidenhed fandt længere vej til hjerterne, selv ej moderen turde længere tro på, at så arg en kvinde kunne være båret under

hendes hjerte, så det hjalp ikke, hvor mange stride tårer den umælende dronning udøste: hendes elendighed skulle stige til det højeste mål, hendes trofasthed skulle igennem ilden.

Hele staden var på færde den dag, da dronningen skulle stige på bålet, og da hun endelig under spot og spe førtes frem i en ussel kærre, var alle enige om, at sådan som guldstjernen på hendes pande strålede, kunne være vidne om, at hun var af en anden æt, der var hjemfalden til den forsmædelige død.

Men lige i den samme stund, da bålet tændtes om hende, var den 12 års prøvetid omme, og just som man ventede, at hun skulle segne i de knitrende flammer, hørtes der en susen som af en mægtig fugleskare, og 12 kulsorte ravne dalede ned mellem den undrende folkeskare, for hvis øjne de straks skiftede ham og stode som 12 prægtige kongesønner. I samme øjeblik slukkedes bålet, og den trofaste søster trådte uskadt ud deraf.

Nu fik mængden atter et særsyn at se, idet en gammel kvinde kom med tre dejlige børn, som hun gav til den frelste moder og svandt derpå ligeså hurtigt, som hun var kommet. Endnu steg underet, den umælende tog til orde og fortalte den lyttende mængde, hvad sø hun havde sejlet og hvor godt denne sag var ført til ende. Hendes far blev så glad, som han ikke havde været i mange år, ja han var nu så vis på, at hans løfte var ilde stedet, at han lod de tolv ligkister brænde i folkets påsyn og ønskede sig og hele landet til lykke med slig datter og søster. Den glæde, der nu blev i staden, er ikke til at udsige, men kongedatteren med guldstjernen talte man så langt og længe om, at jeg har fået det at høre, og derfor har jeg nu fortalt det.

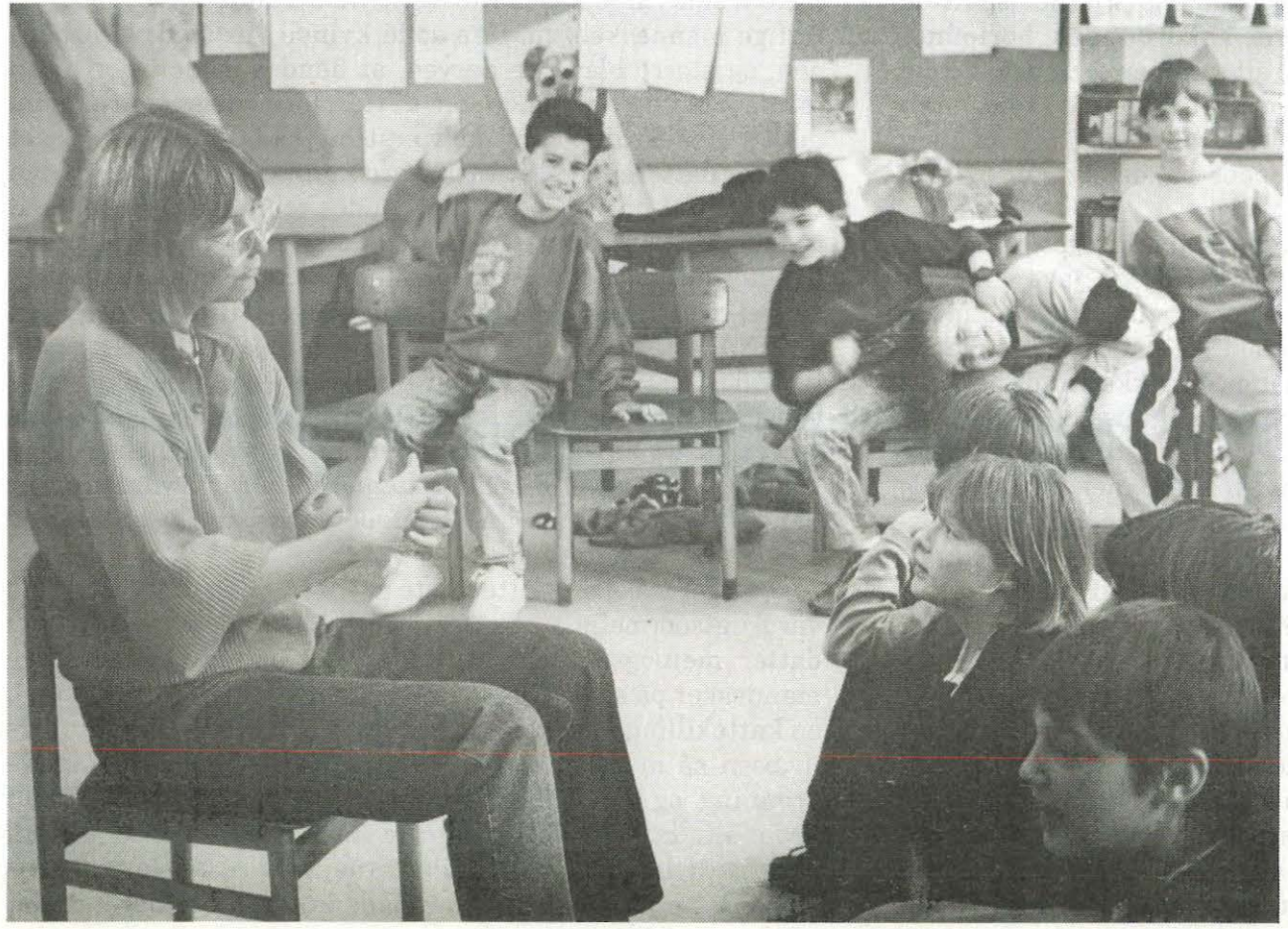

Else Marie Kofod var ude på de to skoler og fortælle om den mundtlige tradition i eventyr, sagn og ordsprog

ORDSPROG OG EVENTYR

Tværfagligt samarbejde i dansk, billedkunst, kristendom og engelsk

Det har givet 5v - og mig som dansk- og formningslærer - mange gode oplevelser at arbejde med emnet ‚ordsprog og eventyr'. Vi tog hul på det i slutningen af 4. klasse og arbejder videre med emnet her et stykke ind i 5. klasse.

Jeg tror faktisk, at børnene ikke blot har fundet arbejdet interessant og ofte fængslende, men helt sikkert også er blevet klogere af det - klogere på mennesker bl.a. Både ordsprog og eventyr indeholder jo en masse livsvisdom, som nok også kan give de fleste af os voksne stof til eftertanke; for eksempel når et barn spørger om, hvad der er rigtigt: „Modsætninger mødes" eller „Krage søger mage"? Det kan let gå hen og blive en lang samtale.

Integration og tværfaglighed

Arbejdet indebar blandt andet fremstilling af ‚ordsprogs- og eventyrklodser' til udstilling i Rundetårn. Billedkunstnerne Susanne Holck og Kit Kjærbye hjalp os med de specielle teknikker under flere besøg på skolen. Hvert besøg strakte sig over tre lektioner, ligesom eleverne var på et flere timer langt besøg i kunstnernes værksted. Vi havde således en del gange behov for at kunne bruge en række sammenhængende lektioner på projektet, så også af den grund var det vigtigt for os helt at kunne integrere fagene Dansk og Billedkunst.

Rigtigt tværfagligt blev det, da både klassens engelsklærer og kristendomslærer gik med på ideen og arbejdede med ordsprog. For kristendomslæreren var det en selvfølge, for han kendte - naturligvis - indledningen til Ordsprogenes Bog, vers 6, hvor der står skrevet: „de skal lære at tyde ordsprog og billeder, ...".

I engelsk har det været interessant at sammenligne og tolke nogle af de mange mere eller mindre synonyme ordsprog, der findes på dansk og engelsk. Livsvisdom kender jo ingen grænser. Engelsklæreren er forøvrigt klasselærer for 2u, som endnu ikke ved, at de skal være publikum for 5v, når disse oplæser og dramatiserer de eventyr, de selv har digtet.

Vores samarbejde omkring ordsprog og eventyr har desuden ført med sig, at vi vil tale med 5v og 2u om at blive ‚venskabsklasser'. (‚Kendskab gør venskab'!?).

Organisationsformer

Det har været oplagt at organisere arbejdet på forskellige måder. Vi har haft en del klassesamtaler om de eventyr og ordsprog, eleverne har læst, og vi har arbejdet i både par og grupper, ligesom der har været en del individuelle opgaver. I nogle tilfælde har eleverne fået lov til selv at vælge den organisationsform, som de syntes passede dem bedst.

At skrive et eventyr og at omskrive et eventyr til nutidige forhold, - begge dele med illustrationer - har været individuelle opgaver. Eleverne valgte derimod selv, om de ville arbejde alene eller sammen med andre, da de skulle omskrive gamle ordsprog til nudansk.

Det var pararbejde at digte videre på eventyr eller at omskrive eventyr, f.eks. ‚Rødhætte er ond, og ulven er god'. Jeg prøvede også at lade eleverne arbejde i par med selv at fremstille nye ordsprog. Men det måtte jeg ændre til en art brainstorming, hvor hele klassen kom med ideer. Det var

svært, men hvad mener I om de følgende: ‚Hver klasse sin syndebuk', ‚Enhver lærer synes bedst om sin klasse', ‚Uden mad og drikke duer eleven ikke', ‚Een vågen elev er bedre end ti søvnige'!? Sidstnævnte er naturligvis lærerens bidrag.

Grupper på fire elever fik lige så mange ordsprog til diskussion og tolkning. Herefter skulle hver enkelt elev fortælle klassen, hvad gruppen var nået frem til, at ordsproget betød.

Vi har blandet forskellige eventyr sammen. Det gjorde vi i form af en klassefortælling, hvor de enkelte elever efter tur bidrog med et kort afsnit. Det kom der meget grin ud af. Det kom der forresten også ud af sammenblanding af ordsprog. Klassefortællingen har vi optaget på et lydbånd, som vi får brug for, når vi får tid til at lave en fælles frise med de eventyrfigurer, børnene brugte i fortællingen.

Kreativitet

Eleverne har fået en ret stor viden om ordsprog og eventyr, og det var nok een af grundene til, at de uden tøven og med åbenlys stor lyst gik i gang med en opgave, hvor de skulle skulle ‚forme et eventyr i ler'; eventyret skulle indeholde mindst eet ordsprog. De havde fået en liste med et par hundrede ordsprog, som jeg fandt egnede, hvilket jo blandt andet betød, at de skulle være forståelige for tolvårige. Samtidig med, at de formede leret - lavede slotte, prinsesser og uhyrer - skulle eventyret danne sig i deres fantasi. Processen blev krydret med tilfældigt blandede lydeffekter fra forskellige eventyrlydbånd, samt med Ravels Bolero, noget af Honeggers Pacific, noget mystisk 13-toners musik - hvis titel, jeg desværre ikke har - og endelig finalerne fra Bethovens ‚Kreutzer'- og ‚Forår'-sonater. Mere musikkyndige kunne nok have fundet musik, der var bedre egnet til formålet.

Leret gav mulighed for at fastholde tanken, men det gav også inspiration til at ændre den. Lerets fascinerende plasticitet fører næsten uundgåeligt til en dialektisk aktivitet mellem elev og materiale, - mellem tanke og form.

Senere fortalte og ‚demonstrerede' eleverne deres eventyr for hinanden, - naturligvis med hjælp af lerfigurerne.

Deres viden om emnet kombineret med deres følsomme fantasi gjorde børnene i stand til at udfolde sig intenst kreativt.

Nu går vi ind i en fase af spændt venten på at se de fremstillede ordsprogsklodser på udstillingen i Rundetårn. I april/maj 1993. Der skal tålmodighed til. Den mellemliggende tid vil vi blandt andet fordrive med emnet ‚Indianere'. Det bliver der også eventyr i - og ordsprog.

John Brogård,
lærer ved Brønshøj Skole

Litteratur

Gianni Rodari, Fantasiens grammatik
Kirsten Meldgaard, Nøglen til skatkisten
Niels Knudsen og Jesper Knudsen, Eventyret og virkeligheden
Hans Brix, Danske ordsprog
Storm P., 700 danske ordsprog
Ole Kragh, Alverdens ordsprog og talemåder
Iver Kjær & Bengt Holbek: Ordsprog i Danmark

Dansk - billedkunst i spændende samarbejde

En beskrivelse af, hvor-dan man kan arbejde med emnet i en 4. klasse.

Vi er i gang med et meget spændende projekt om eventyr og ordsprog, som skal beskrives billedligt. Det munder ud i en udstilling, men derom et andet sted.

Forarbejdet

Inden vi gik i gang med det eventyr, vi skulle arbejde i dybden med, læste jeg forskellige eventyr op for klassen. Børn er vilde med eventyr, så det var meget populært.

Udover at snakke om handlingen kom vi også ind på typiske eventyrtræk så som: „Der var engang", tal, prøver o.s.v.

Derefter havde vi i en lektion besøg af Else Marie Kofoed fra Folkemindesamlingen. Da vi jo havde beskæftiget os med eventyr, fortalte hun mest om talemåder og ordsprog. Det var spændende at høre på, og børnene var meget opslugte af hendes fortællen

Eventyret

Nu var klassen så klar til at høre det eventyr, som der skulle arbejdes med. Eventyret hedder „Søstre og brødre". Jeg læste det op for børnene, men da det indeholder en del svære ord og anderledes udtryk, end de er vant til at høre, blev jeg nødt til at ændre lidt på ordlyden. Det betød dog ikke noget for forståelsen af det. Eventyret er langt - men har så mange spændingsmomenter, at interessen fint holdes fanget.

Ordsprogene

I eventyret er også indflettet en del ordsprog, og de ordsprog skulle vi også bearbejde.

Det var for nogle af ordsprogenes vedkommende svært (f.eks."de værste råd er de bedste"), men børnene kilede på med krum hals. For mig gjaldt det om at komme med nogle eksempler fra deres hverdag til de forskellige ordsprog, så betydningen bedre kunne forstås. Selv om børnene går i 4.kl., kan de stadig have lidt svært ved abstrakt tænkning.

Elevsamarbejde

Emnet kræver også samarbejde - både hele klassen (24 elever) og gruppevis.

Til eventyret skulle de lave 24 tegninger, der illustrerede handlingen. Derfor blev de nødt til i fællesskab at blive enige om, hvilke episoder og personer, der var de væsentligste for forståelsen af eventyret, og hvordan de skulle illustreres.

Desuden skulle de til hver tegning finde 1, 2 eller 3 ord,

som havde relevans til det tegnede.

Til sidst blev opgaverne (illustrationer og ord) fordelt mellem børnene. Det tog et par timer at få ordnet disse ting.

Børnene tegnede på papir af størrelsen 30x30, da finerpladen (til kasserne) også har denne størrelse. Disse tegninger skulle så overføres på pladerne med flydende gummi. Derfor var det vigtigt, at de tegnede stort -ikke en masse små detaljer.

Mange børn har åbenbart vanskeligheder med at tegne stort og fylde hele papiret ud. Efter flere forsøg lykkedes det dog.

Næste fase var ordsprogene. Hver gruppe (3-4 elever) fik et ordsprog, som (ligesom eventyret) skulle illustreres og have et ord. Hver gruppes tegninger skulle tilsammen illustrere ordsproget. Dette var en lidt sværere opgave, men det blev færdigt i løbet af et par timer.

Planlægningen

Arbejdet blev planlagt således, at vi først koncentreredeos om eventyret, dets tegninger og ord. Da vi var færdige med det, gik vi over til ordsprogene. Jeg vil godt anbefale den rækkefølge, da arbejdet med ordsprogene var det sværeste, og det derfor var rart, at børnene havde lidt erfaring fra behandlingen af eventyret.

Vi har brugt mange timer på emnet, men de har været gode - en fin blanding af dansk og formning - og det er dejligt at se, hvordan børnene i forskellige situationer kan komme med forslag til et ordsprog eller en talemåde.

Det viser, at det er noget, der har interesseret dem.

Pia

ORDSPROGSKLODSER

Først en kort beskrivelse af selve klodsen. Ordsprogsklodsen er en kvadratisk terning (ca. 30 x 30 cm). Den er lavet af imprægneret træfinér.

To af klodsens sider er røde, to sider er grønne og to sider er violette. På de to røde sider har børnene genfortalt eventyret „Søstre og brødre" i henholdsvis tegning og skrift.

Tekst og tegning på de to grønne sider handler om de syv ordsprog fra eventyret.

På de to violette sider, der udgør klodsens bund og top, er malet et enkelt bogstav.

Vi har valgt at lave en klods, fordi den henvender sig til både små og store børn på udstillingen. De kan forsøge at lave deres eget ordsprog, sammensætte deres eget eventyr i skrift og billeder, stave ord, eller de kan prøve at finde de ordsprog klodserne refererer til. Endelig kan man bruge klodserne til at bygge med.

Arbejdet med tegning og skrift kan foregå i klasseværelset, mens arbejdet med at male klodserne egner sig bedst til et formningslokale.

På de følgende sider beskrives trin for trin, hvordan klodserne fremstilles, samt et forslag til nogle indledende øvelser i tegning og skrift.

FREMSTILLING AF ORDSPROGSKLODSERNE

Inden man starter med den praktiske del, er det en forudsætning, at eleverne har gennemgået eventyret med deres dansklærer.

Fremstillingsprocessen kan opdeles i følgende trin:

Trin 1: Tegning	(4 timer)
Trin 2: Skrift	(4 timer)
Trin 3: Bogstaver	(2 timer)
Trin 4: Grunding af plader	(2 timer)
Trin 5: Overførsel af tegninger og skrift til plader og afdækning med gummi	(3 timer)
Trin 6: Maling af plader	(3 timer)
Trin 7: Samling af klodserne	(2 timer)

TEGNING

Materialer: tykke blyanter
store ark papir
papir på størrelse med finérpladens mål (30 x 30 cm.)
viskelæder

Tegneøvelse.

Lad børnene tegne nogle vilkårlige tegninger fra eventyret. For at træne børnene i at tegne større og mindre detaljeret har vi valgt tykke blyanter og store stykker papir.

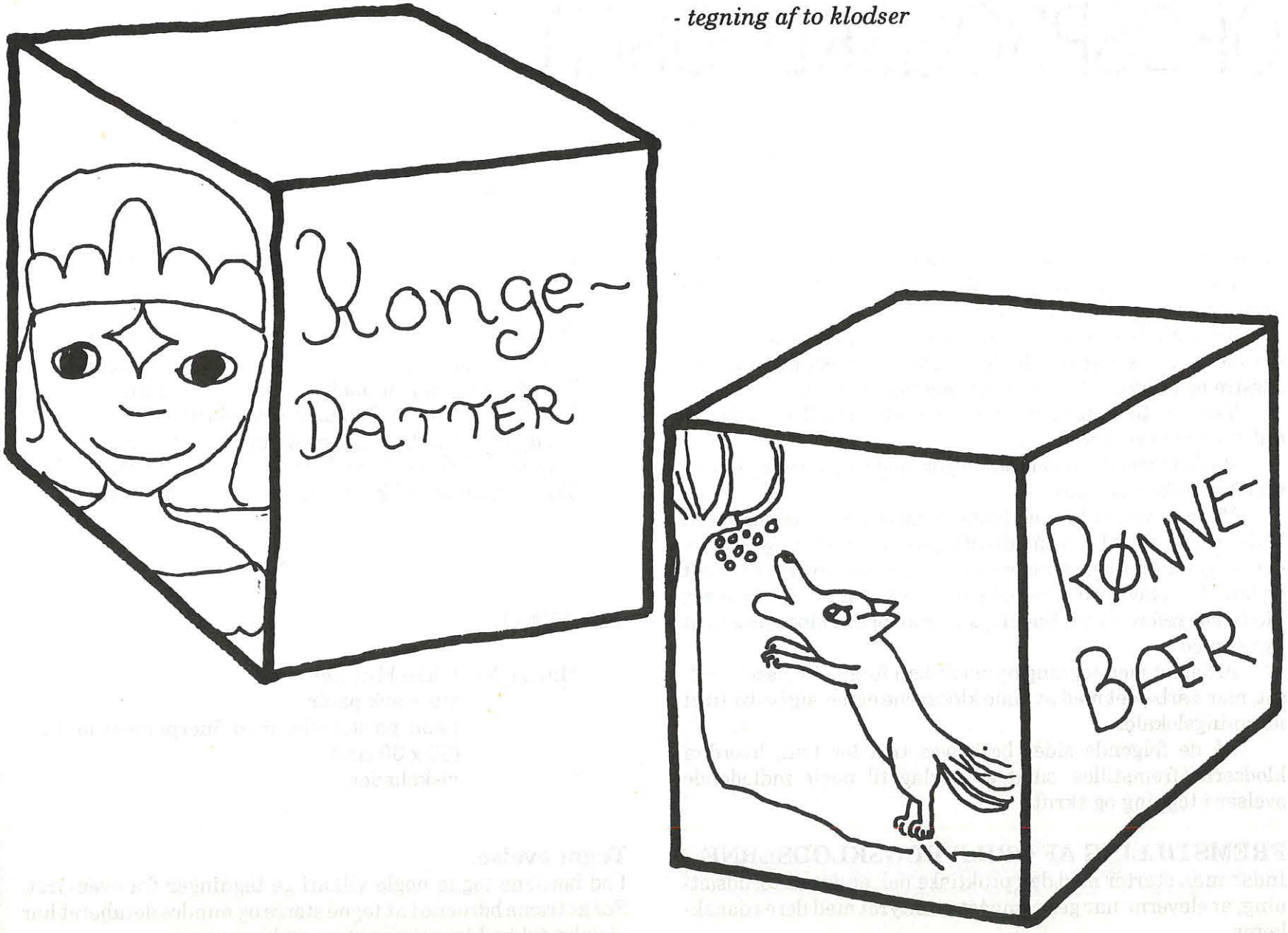

- tegning af to klodser

Det er vigtigt at komme væk fra den arbejdsplads man forbinder med at skrive, nemlig bord og stol. Brug gulvpladsen, tavlen e.v.t. kan nogen stå ved bordene, det giver plads til lidt større armbevægelser. Hvis man laver en tegneøvelse med venstre hånd, vil det hurtigt vise sig, at mængden af detaljer vil blive kraftigt reduceret. På den måde ser børnene, at en tegning godt kan fungere uden unødvendige detaljer. Øvelsen varer 1 time.

Tegningen som illustration

Opgaven: Eleverne genfortæller eventyret og ordsprog fra eventyret i billeder. Hver elev tegner en tegning der illustrerer en del af eventyret og en tegning der illustrerer et af ordsprogene.

Sammen med dansklæreren må eleverne have udvalgt, hvilke episoder fra eventyret og hvilket ordsprog/del af et ordsprog de skal illustrere.

Kravet er at tegningerne skal være enkle, kunne ses på afstand og forstås af andre end dem selv. Tegningerne skal senere overføres til finerpladen med flydende gummi og det er derfor vigtigt at der ikke er for mange detaljer. Inden man går igang kan man vise nogle eksempler på enkle og overfyldte illustrationer. For at gøre arbejdet med at overføre tegningerne til pladerne lettere bruger man papir på finerpladens størrelse (30x30 cm).

Udvælgelse af motiv

Det kan være svært at begrænse sig, for selv en kort episode fra eventyret kan rumme mange spændende billeder.

Placering af motiv

Mange er tilbøjelige til at tegne en lille tegning i det ene hjørne, men til denne opgave er det vigtigt at tegningen er placeret rigtigt og papiret fyldt helt ud.

Forenkling af motiv

Det er vigtigt at tegningen bliver så enkel som muligt, da den skal kunne ses på afstand. De små detaljer som f.eks øjenvipper og blondekanter er fristende, men dur ikke i denne sammenhæng.

Den færdige tegning

Når tegningen er udetaljeret og velplaceret er den klar til at blive overført til finérpladen med flydende gummi.

- tegning tegnet med venstre hånd

- placering af motiv

- udvælgelse af motiv

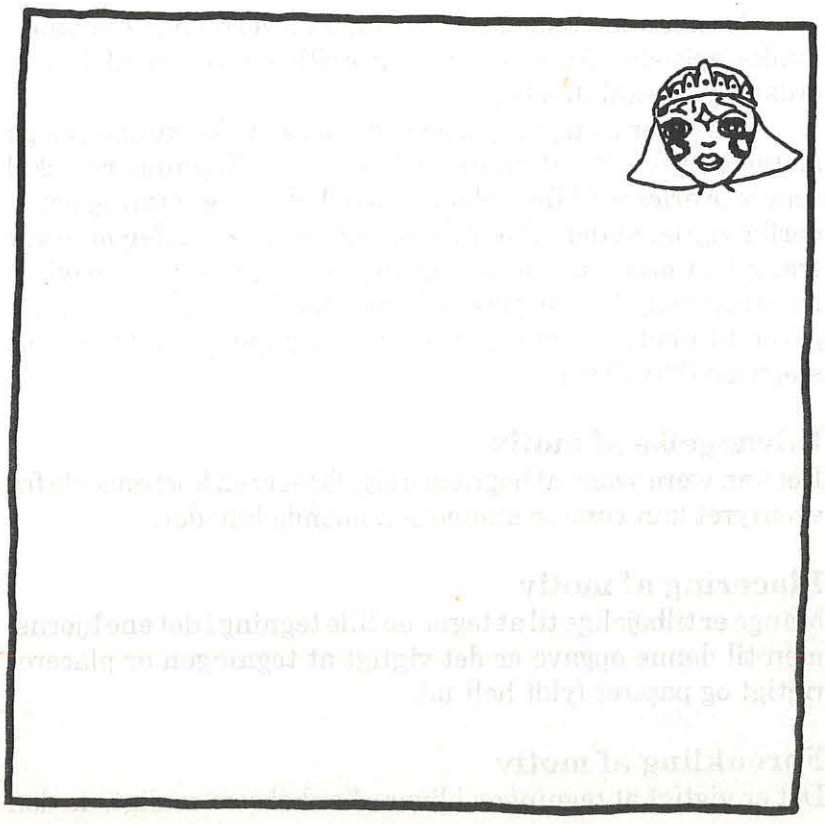

- for mange detaljer

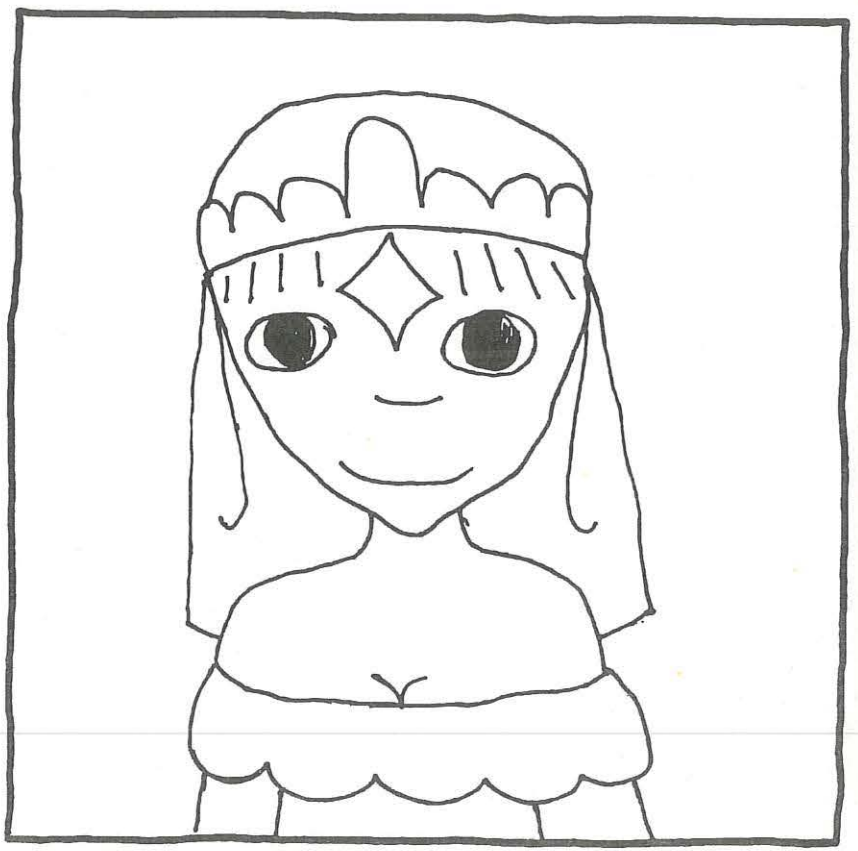

- den endelige tegning

Skriften som billed

Inden eleverne går igang med forskellige skriftøvelser, kan man give dem en kort historisk gennemgang af skrift og trykteknikker. Vi valgte at berøre den historiske side, fordi det kan give en oplevelse af, at skriften ændrer sig, og altid har gjort det.

Skriften er et tidsbillede og viser vores tekniske muligheder.

Mennesket har skrevet til hinanden i mange hundrede år, i norden først med runer.

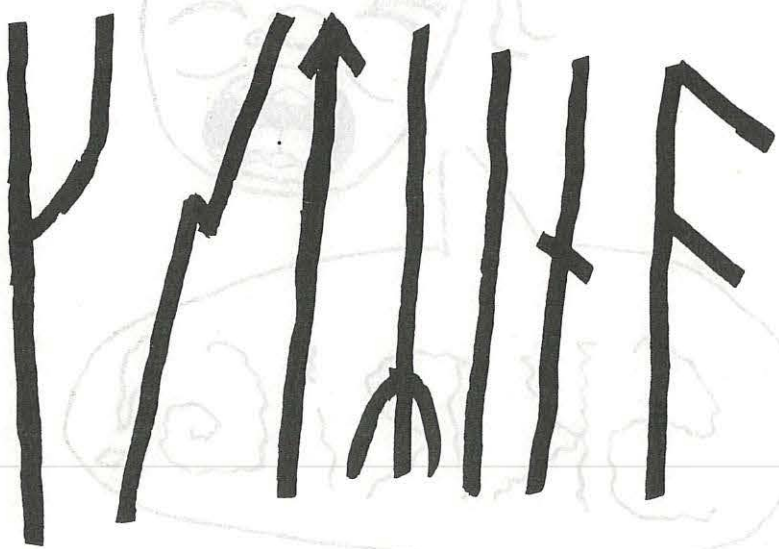

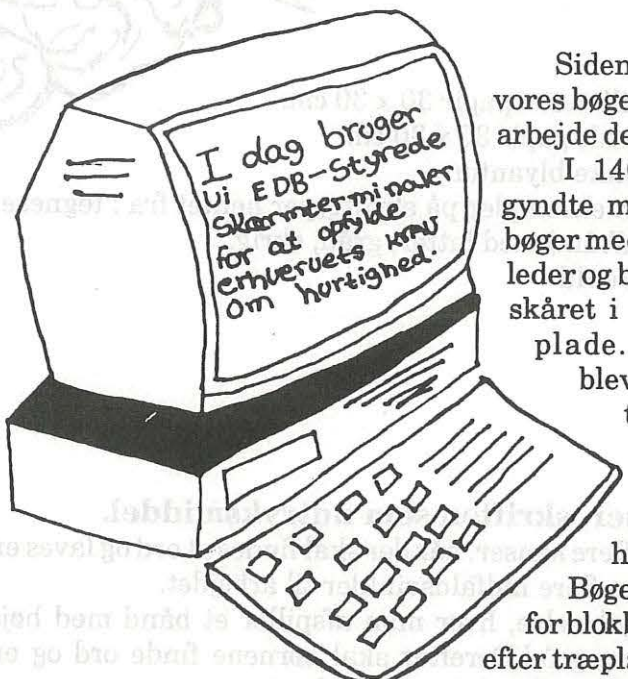

Siden skrev vi alle vores bøger i hånden, et arbejde der tog lang tid. I 1400 tallet begyndte man at trykke bøger med træsnit. Billeder og bogstaver blev skåret i en plan træplade. Træpladen blev valset med tryksværte og presset mod papiret med en håndpresse. Bøgerne blev kaldt for blokbøger, opkaldt efter træpladen, en blok. Johan Gutenberg opfandt i 1440 en trykteknik, hvor der blev brugt enkeltbogstaver støbt i bly. Det gjorde trykteknikken hurtigere og antallet af bøger blev større. Det betød at flere mennesker fik glæde af bøgerne.

Idag bruger vi computere.

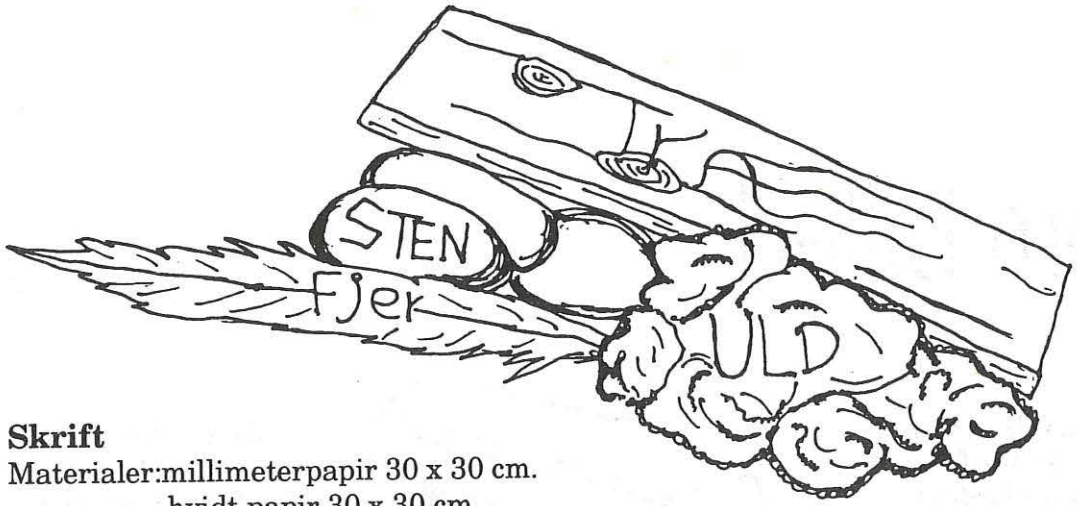

Skrift

Materialer:millimeterpapir 30 x 30 cm.
hvidt papir 30 x 30 cm.
tykke blyanter

AV redskaber: eksempler på skrifttyper hentet fra : tegneserier, blade og reklamer.
lydbånd med latter, gråd, skrig.
fåreuld

Skriftøvelser, skriften som udtryksmiddel.

Ved at bruge flere sanser, når der skal findes et ord og laves en skrift, får man flere indfaldsvinkler til arbejdet.

1. Først en lydøvelse, hvor man afspiller et bånd med høje skrig, latter og gråd.Derefter skal børnene finde ord og en skriftype der passede til det de har hørt.
2. Til næste øvelse får eleverne hver en håndfuld fåreuld. Her er det føle - og lugtesansen det handler om. Igen skal de finde ord og skrifttype, der passer til deres oplevelse af materialet.

Øvelsen giver forståelse for at ord og skrifttype skal passe sammen. Ord giver oplevelser, og hvis man vælger en skrift, der passer til ordets mening, bliver oplevelsen større.

Skriften som billede

Opgaven: I vores hverdag ser vi mange eksempler på forskellige skrifttyper. Eleverne vælger nu en skrifttype der passer på de ordsprog og den del af eventyret de skal genfortælle.

Sammen med deres dansklærer skal eleverne have udvalgt de ord fra ordsprogene og den tekst til eventyret, som er nødvendige for at få den fulde betydning.

Når skrifttypen er valgt, er det ligesom med tegningerne nødvendigt at diskutere størrelse og placering. Skriftens størrelse og type bør man øve sig i flere gange. Det er vigtigt at det ser godt ud og at andre er i stand til at læse meddelelsen.

Hvis jeg har svært ved at læse hvad du skriver, kan det være fordi dine bogstaver:

BLIVER mindre og mindre

BOGSTAVERNE har TIL FÆLDIGT mellem rum.

ELLER de HOPPER OG DANSER

BOGSTAVER

Til klodsernes store bogstaver er metoden den samme .

Bogstaverne er uafhængige af ordsprog og eventyr; de kan kombineres til nye ord.

GRUNDING AF PLADERNE

Materialer:

svampe
gul el. okker Pebero farve
paptallerkner
afdækningsplastik
arbejdstøj eller gode forklæder

Inden man starter med gummiafdækningen, skal pladerne grundes med gul farve.

Farven vaskes på med en svamp. Det er en god ide at starte med kanterne.

Pladerne skal tørre til næste dag, hvor de vil være klar til gummiafdækningen.

OVERFØRSEL AF TEGNING OG SKRIFT TIL FINERPLADE OG AFDÆKNIG MED GUMMI

Materialer :

blyanter
flydende gummi
sprøjteflasker
klude

Først skal tegninger og skrift overføres til pladerne med blyant.

Når det er gjort skal hele motivet tegnes op med gummi.

Det gøres med sprøjteflaskerne, der kun skal fyldes halvt op med flydende gummi. Hvis flaskerne fyldes for meget, løber gummien for hurtigt ud.

Når man tegner med flasken skal den holdes skråt, og spidsen skal hvile på pladen. Det kan være lidt svært i starten, men hvis man laver en fejl skal man ikke fortvivle! Gummien lader sig nemt fjerne med en bomuldsklud.

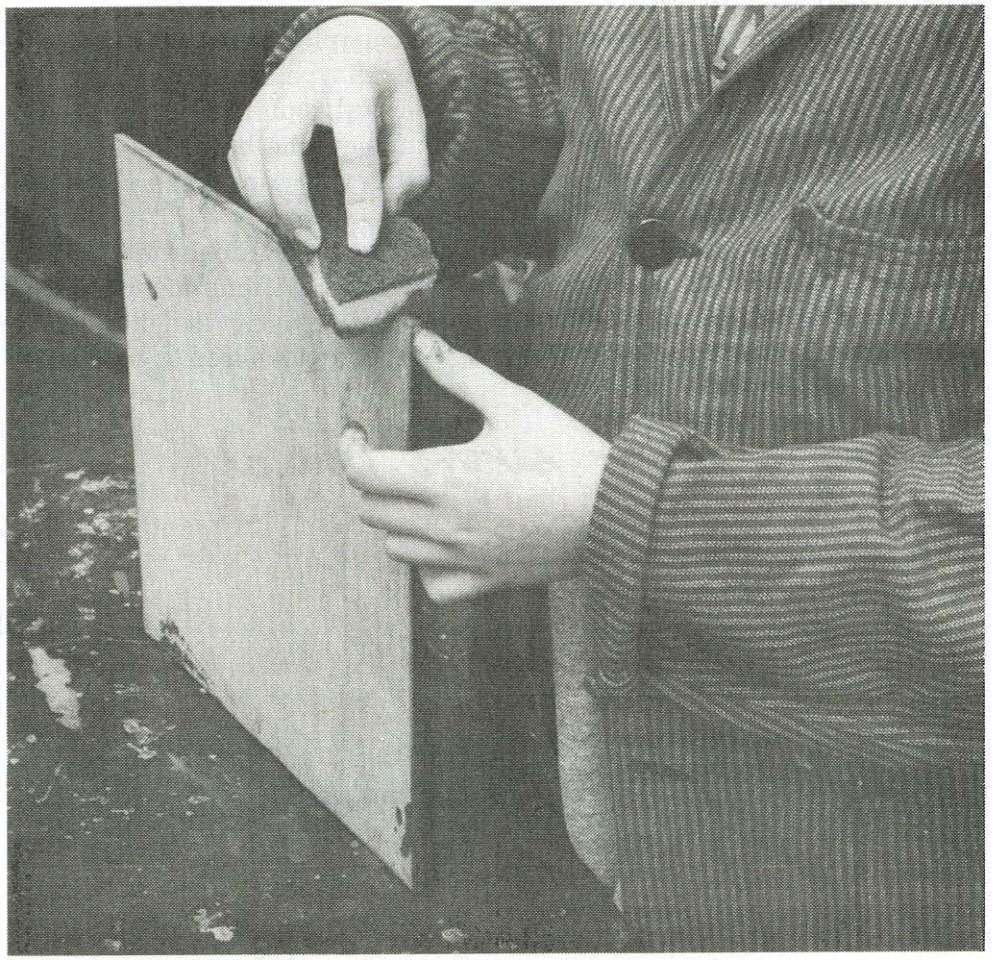

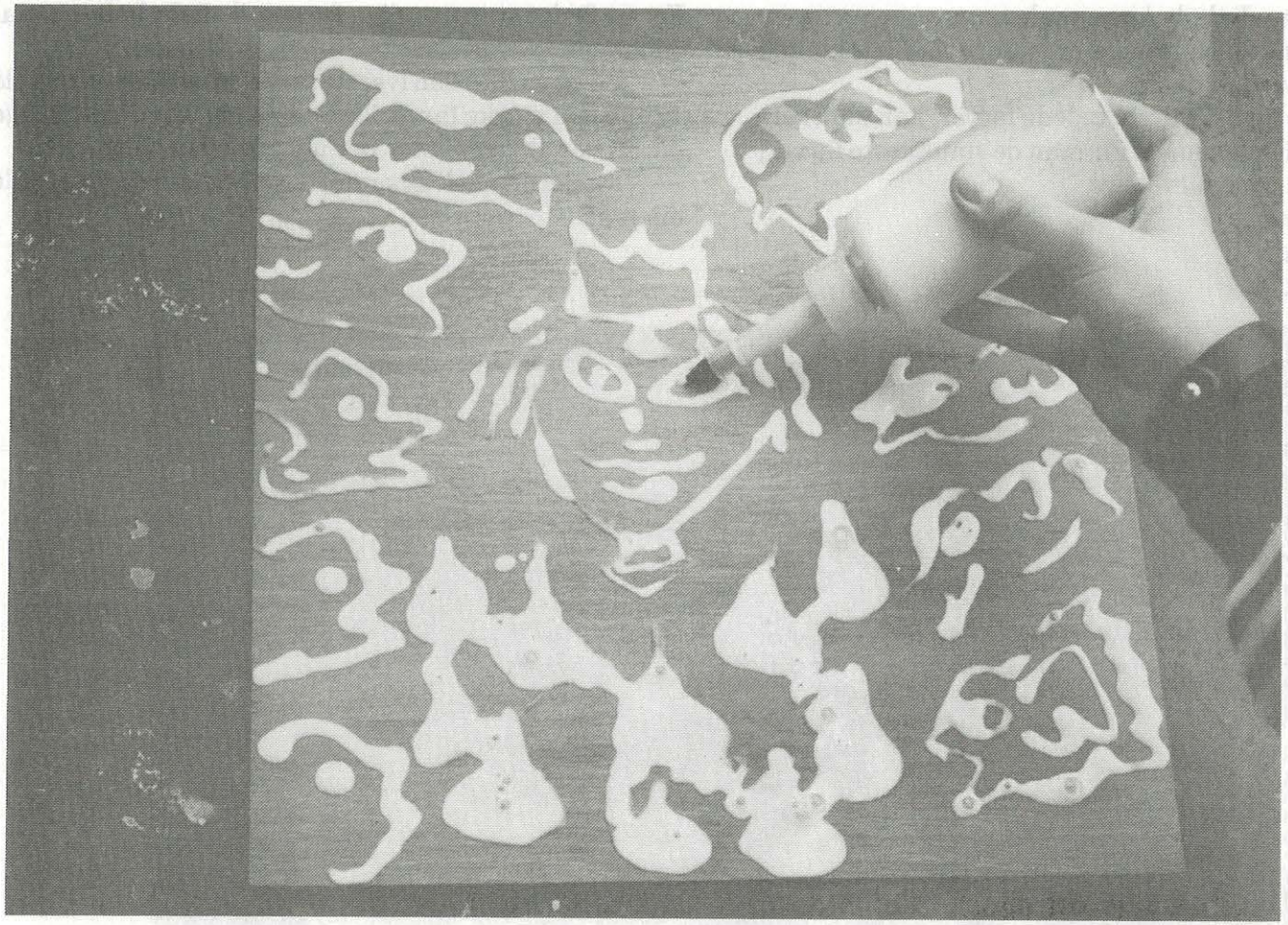

Gummien tørrer forholdsvis hurtigt, afhængigt af hvor tykt den er lagt på.

Når gummien tørrer bliver den gennemsigtig.

Pladerne skal tørre natten over inden de er klar til at blive malet over.

Sprøjteflaskerne kan sagtens genbruges. Det overskydende gummi hældes tilbage i dunken, og flasken lægges til tørre uden låg. Når gummien er tør, kan man fjerne den med en saks, skruetrækker eller lign. redskaber.

SIDSTE GANG MALING

Materialer:

svampe
Pebero farver
paptallerkener.
arbejdstøj eller forklæder

Når gummien er tør, skal pladerne males.

Eventyrpladerne males orange, ordsprogspladerne grønne og bogstavspladerne violette.

I stedet for at bruge færdigblandede farver, kan man selv blande sine farver. På den måde får man de smukkeste farver, og eleverne får en smule farvelære.

gul og rød = orange
gul og blå = grøn
rød og blå = violet

For at få det størst mulige farvespil skal pladerne males af to omgange.

Først vaskes den lyseste farve på og efter en tørretid på ca. 1 time den mørke farve. Det sidste lag farve skal lægges tyndt på, så den ikke dækker det nederste farvelag helt.

Pladerne skal tørre natten over, inden man piller gummien af.

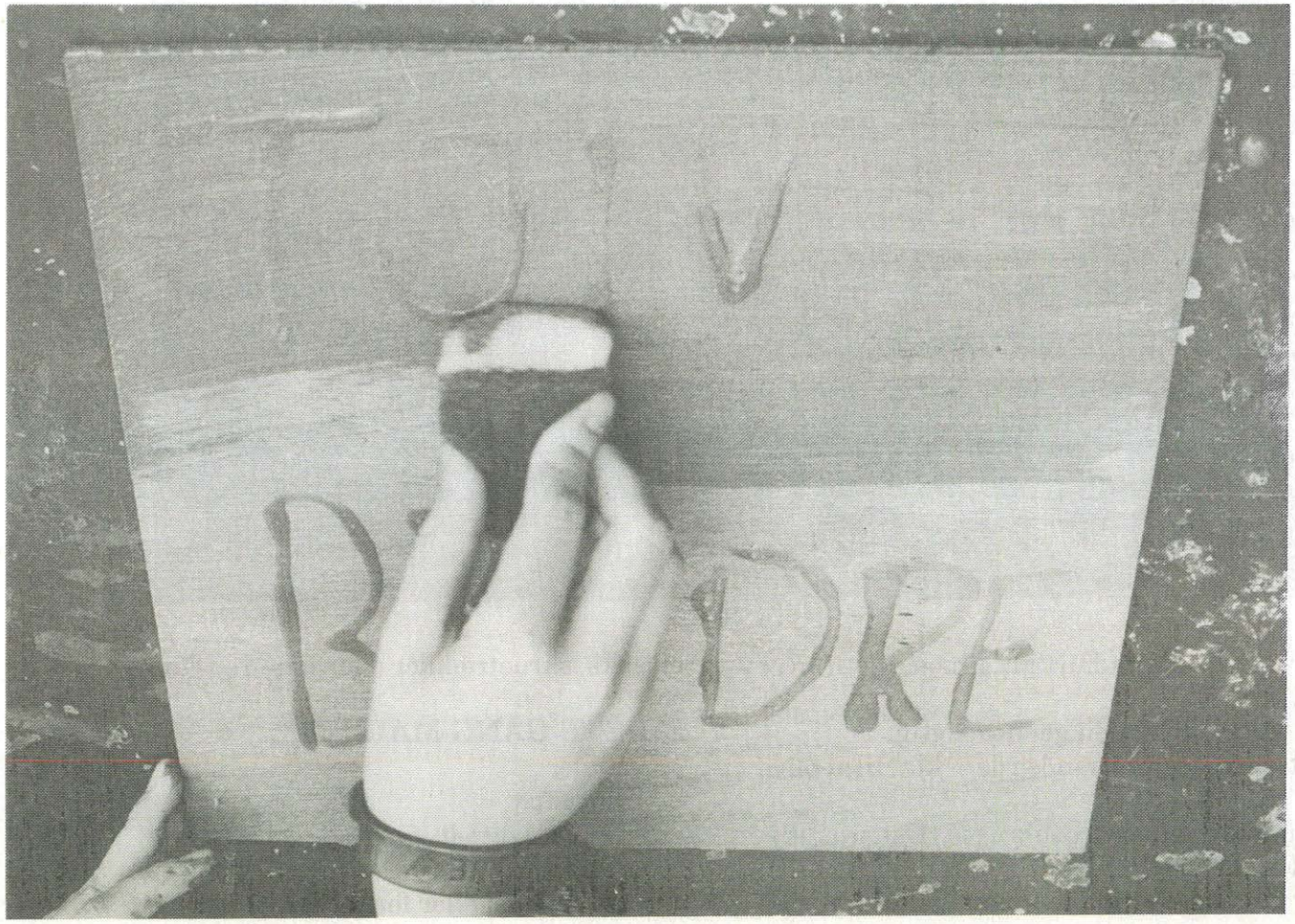

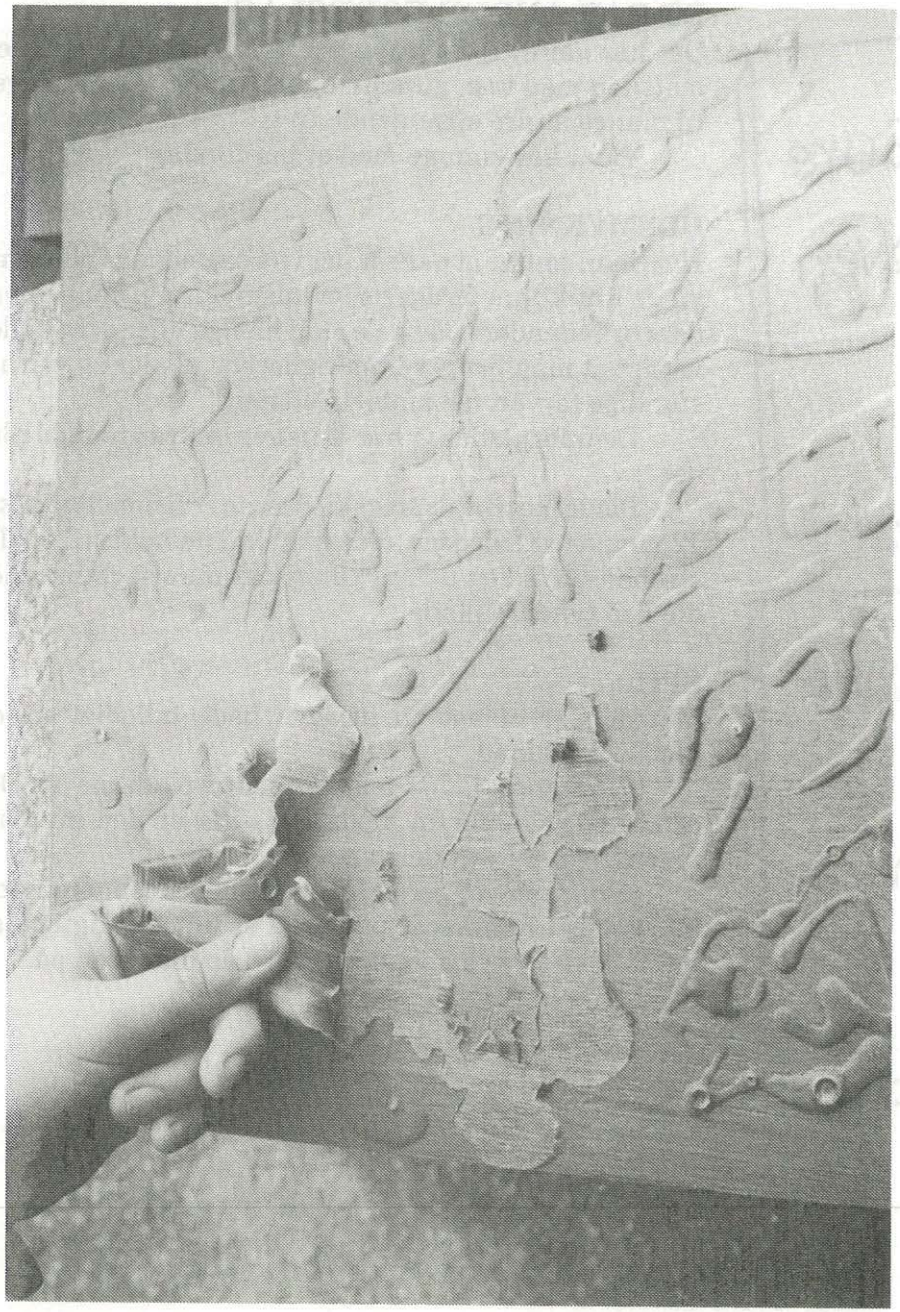

FJERNELSE AF GUMMIEN OG FINPUDSNING

Materialer:
svampe

Det eneste der mangler nu, er at gummien skal pilles af.

Det er både sjovt og nemt. Man hiver den simpelthen af med fingrene.

Når al gummien er fjernet pudser man efter med den bløde side af svampen. På den måde får man fjernet de sidste rester af „fnuller" fra maling og gummi.

SAMLING AF KLODSERNE

Materialer:
skruer
skruetrækkere

Hvis børnene er for små til selv at samle klodserne, kan man invitere forældre og børn hen på skolen efter arbejdstid.

I Vanløse og Brønshøj dukkede mange op, og i løbet af et par timer var kasserne samlet.

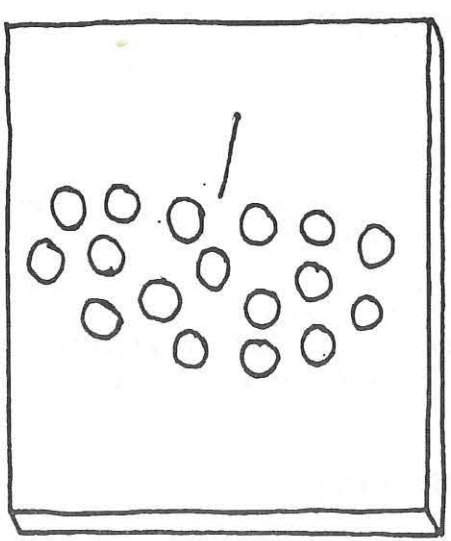

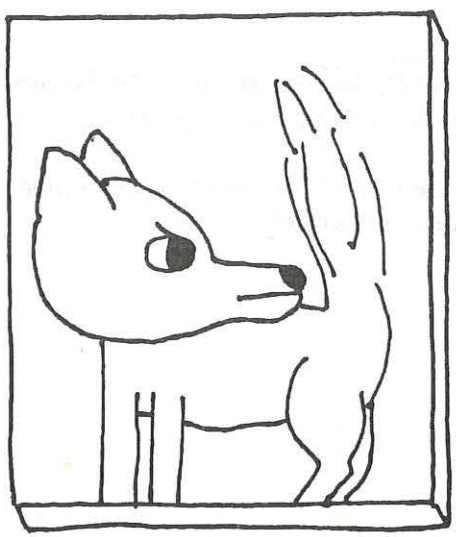

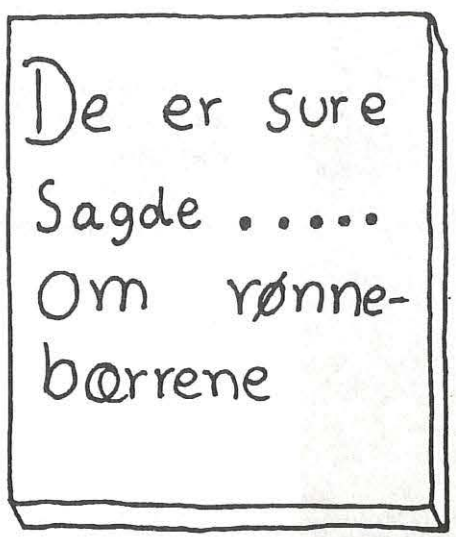

ET PAR ANDRE FORESLAG

Det har været sjovt at lave ordsprogsklodserne, men metoden med træ, gummi, og plakatfarve kan bruges til mange andre spændende ting.

Vi vil her komme med et par forslag :

UDSMYKNING

Hvis man sætter et par øskner i på bagsiden af pladerne vil de fint kunne bruges som udsmykning, både udendørs og indendørs. Hvis de skal hænge udendørs er det vigtigt at man bruger imprægnerede plader og vejrbestandige farver. (se materialelisten)

De finerplader vi har brugt er imprægnerede plader.

Pladerne til ordsprogsklodserne er temmelig tykke, 12 mm, da vi forudser at de skal kunne holde til en del strabadser. Til en udsmykning kan man sagtens nøjes med en tyndere plade.

SPIL

Metoden er oplagt til at lave både billedlotteri og memoryspil med.

Vi valgte at lade trælasten skære pladerne ud. Det er svært at samle en klods, hvis der er den mindste unøjagtighed i udskæringen.

Hvis man vælger at lave spil eller udsmykninger, betyder det mindre at pladerne er lidt unøjagtige, så her ville det være oplagt at koble sløjdlæreren på.

God fornøjelse!

„Ej blot til lyst“

Af Else Marie Kofod
Dansk Folkemindesamling

Selvom børn har skullet gå i skole og lære at læse i snart 200 år, er det ikke mere end godt 100 år siden, at de rent faktisk var i stand til at læse, når de blev voksne. Årsagen hertil var blandt andet, at de ikke havde mulighed for at holde deres læsekundskaber ved lige, når de kom ud af skolen. Dels havde de ikke tid til det, og dels var hverken bøger og blade eller aviser særlig udbredte. De lærte af de erfaringer, deres forældre eller andre voksne enten selv havde gjort sig, eller som de igen havde erhvervet af deres forældre og bedsteforældre.

Den viden, der således ad mundtlig vej er gået i arv fra generation til generation, kaldes for mundtlig tradition. Ud over konkrete facts om hvordan man f.eks. skulle pløje en mark eller passe dyrene, får vi igennem den mundtlige tradition også oplysninger om leveregler, hvad man måtte eller ikke måtte, og i det hele taget hvordan man skulle forholde sig i forskellige situationer. Den slags oplysninger kan man blandt andet finde i den mundtlige fortælletradition, der består af viser, eventyr, sagn, fabler, ordsprog, mundheld, talemåder, rim og remser.

Folkeviserne handler om ædelmodige adelsmænd, tapre riddere, fromme fruer og dydige jomfruer. De kan fortælle historier, der er drabelige, sørgelige og spændende, og selvfølgelig også historier, der ender lykkeligt. Historierne i viserne var som et drama, man kunne leve med i, mens visen blev sunget.

Eventyrene havde måske ud over deres underholdningsværdi i højere grad en opdragende funktion, især når de blev fortalt til børn. De var oprindeligt ikke specielt beregnet for børn, men blev fortalt af voksne, f.eks. i pauserne under hoveriarbejdet, af soldaterne i skyttegravene, under humleplukningen og i bindestuerne. Det var lærerne, der inddrog eventyrene i undervisningen i skolerne. Gennem eventyrene kunne børnene lære, hvad der var godt og ondt, at man fik løn som forskyldt, at ærlighed varer længst og mange andre leveregler.

Mens folkeviser og eventyr er opdigtet, så hører sagnene til i den virkelige verden. Når børnene derfor fik fortalt et sagn om, hvordan ellekonen kom og tog et barn, der var gået ned til mosen, var ingen i tvivl om at det var rigtigt, og at det derfor var farligt at gå ned til mosen. Mange sagn blev simpelthen fortalt til skræk og advarsel.

Ordsprog - og i vid udstrækning også mundheld og talemåder -udtrykker i koncentreret form mange af de moraler, vi finder i folkeviserne, eventyrene og sagnene. Man kunne bruge dem i daglig tale, når man ønskede at at understøtte, forstærke eller pointere det, man sagde. Enhver vidste, at der her var tale om gammelkendt livsviden, også de unge, der måske trængte til en kraftig belæring om et eller andet. Man kunne også anvende skæmtsomme ordsprog som et krydderi i sin tale og ofte på den måde få sagt sin mening.

Ordsprog er også blevet anvendt i kombination med eventyr til - med 7-tommers søm - at fastslå de moraler, man ønskede, at tilhørerne skulle lægge mærke til. *Det* er eventyret „Søstre og Brødre“ et eksempel på. Det var især de lærere, der

gik ind for den såkaldte Grundtvig-Koldske linie, der ønskede at anvende eventyrene i opdragelses øjemed. Den version af „Søstre og Brødre“, der er gengivet i dette hefte, er fra friskolebladet „Fylla“. Dette blad cirkulerede netop de steder, hvor man fulgte den Grundtvig-Koldske linie, og d.v.s. på mange friskoler og højskoler. Hvis vi udelader ordsprogene, findes der en ordret gengivelse af det samme eventyr i Klaus Berntsens eventyrsamling (1883). Han havde nemlig en anden opfattelse af, hvordan børn og unge skulle opdrages. Debatten herom kan man følge i nogle af de skole- og friskoleblade, der udkom i slutningen af forrige århundrede.

At eventyr, når de blev fortalt for børn, først og fremmest skulle lægge vægt på det opdragende element, fik H.C.Andersen at føle, da han udgav sine første hefter med eventyr. En anmelder skrev således: „men skal da deres Læsning, om end blot i Fritimerne, være blot til Lyst? Den, der vil give Børn Noget at læse, bør dog vel, i det mindste lønligen, have et høiere Formaal dermed, end blot at more dem. Men det ligger i Tingenes Natur, at man ad denne Vei aldrig vil kunne bibringe dem nyttige Kundskaber om Naturen og Mennesket, men i det høieste kun en eller anden Leveregel; og saa er det endda et Spørgsmaal, om ikke den Nytte, derved maatte vindes, kun alt for meget opveies ved den Skade man maaske stifter ved at fylde Indbildningskraften med phantastiske Synsmaader“.

Et enkelt af ordsprogene i „Søstre og Brødre“ skal have en særlig kommentar, nemlig det om ræven og rønnebærrene. Dette ordsprog henviser til La Fontaine's fabel om ræven, der forgæves forsøgte at nå rønnebærrene. Da den ikke var interesseret i at tabe ansigt, sagde den:“de er sure“, for så var der jo ingen grund til at fortsætte med at få fat i dem. Johannes Møllehaves gengivelse af denne fabel understreger den betydning ordsproget har i „Søstre og Brødre“, hvorfor det skal gengives her:

„De er sure“, sir ræven om rønnebær,
for dem kan den ikke nå,
så kalder den dem for grønne bær
som ikke er værd at få.
Der er mænd, som venter på skønne pi'r,
men står forgæves på vagt,
så sir de:“Sikke no'en bønnespir“
- som ræven ville have sagt.

Der findes en del ordsprog, der på denne måde henviser til fabler. Fablerne er - som de øvrige genrer inden for den mundtlige fortælletradition - blevet en del af vores kulturhistoriske arvegods, og de har i endnu højere grad end eventyrene spillet en rolle i opdragelse og undervisning på grund af den morale, der kan uddrages af dem.

Én ting er fælles for ordsprog, fabler, sagn, eventyr og viser, og det er, at de kendes over hele verden. Måske ser de ved første øjekast ikke helt ens ud, men kigger man på indholdet af det enkelte ordsprog, sagn eller eventyr, så er de ens. „Man skal ikke skue hunden på hårene“, står der i eventyret „Søstre og Brødre“, og det skal man heller, ikke når det drejer sig om at sammenligne den mundtlige fortælletraditions enkelte genrer. Eventyrene, sagnene og ordsprogene vandrer ganske vist rundt i hele verden, er internationale så at sige, og de tager ikke hensyn til landegrænserne. Men de ændrer hele tiden udseende, for at de kan tilpasse sig den kultur og det miljø, de bliver en del af.

Den veloptugtede gris

- om fabler og ordsprog

af Henrik Blicher

En Jomfrue, som var bleven kied af Skiøde-Hunde, havde en gang faaet sig en Griis, hvilken hun med adskillige Zirater lod pryde, forgylde dens Børster, og Purpur-farve dens Fødder, og havde hun stor Omsorg for at den ikke maatte komme ud af hendes Cabinet, paa at den ikke skulde see andre Sviin, og have Omgiengelse med dem. Hun sagde: Det kommer alt an paa Optugtelsen; thi den kand forandre Dyrs og Menneskers Natur; men da Døren engang stod aaben, listede den sig ud paa Marken, hvor man omsider efter lang Leden fandt den veltende sig udi en Dynd. Da den udi saadan Tilstand blev bragt til Huuset igien, sagde Jomfruen: Fy skiæm dig! Jeg seer at jeg forgieves haver anvendt Fliid paa at optugte og ziire dig. Griisen svarede da dertil: Min kiære Jomfrue; alt hvad man giør med et Sviin, saa er det dog og bliver stedse et Sviin.
Fabelen lærer, at Naturen gaaer over Optugtelsen.

Når denne overskuelige fabel (nr. 179) af Ludvig Holberg skal bringes på bane i forbindelse med ordsprogene, er det fordi den i al sin enkelhed viser, hvordan et abstrakt udsagn, Naturen går over optugtelsen, kan anskueliggøres som fortælling. Et ordsprog kan blive til en lang historie.

Man kan spekulere længe over, hvad der for Holberg kom først: var det historien, der ledte frem til sin klare generalisering i ordsproget? Eller var det omvendt ordsproget, der udmøntede sig i en historie? Kommer hønen før ægget? Det ved vi ikke. Lad os konstatere, at enden på historien er det velkendte Naturen går over optugtelsen, som her er sat i scene ved hjælp af en gris og en jomfru med en fiks idé. At den slags idéer udleveres til latteren for dermed at irettesætte indehaveren, er et velkendt mønster fra talrige Holberg-komedier. I denne fabel har en jomfru, for hvem skødehundene er gået hen og blevet trivielle, fået det sære indfald at ville tæmme og civilisere det utæmmelige, en gris. Hendes grille - der sagtens kunne være inspireret af Rousseaus samtidige tanker om den venlige og naturlige opdragelse - møder da også kontant modstand hos grisen, der har en langt klarere fornemmelse af sin egen natur. Ligesom jomfruen har sin indiskutable rolle at spille i Holbergs satire,

har grisen en lang folkelig tradition bag sig for at spille - et svin. Blandt dyrefablernes aktører fra Æsop og fremefter, har grisen sin velkendte rolle. Den er og bliver en gris, ligesom løven er majestætisk og ræven er snu. Det er denne fabeltradition, som Holberg bygger videre på, når han som her lader en minimal komedie om en fornuftstridig idé udspille sig i dyreverdenen.

Ved at spille sin Projektmager - som i Niels Kliim er betegnelsen for en kategori af mennesker med rigeligt mange nye idéer - ud mod dyrefablens fikserede verden af snu ræve og svinske grise, trækker Holberg pointen hjem. Det må gå galt, når man stiller naturen på hovedet eller vil gøre grisen salonfähig. Det er således bevist, at naturen går over optugtelsen.

Når Holbergs fabel kan forekomme langtrukken, hænger det naturligvis sammen med, at der kommer meget lidt nyt ind i det ordsprog, der skulle bevises med Den vel optugtede Griis. Ordsproget der er fyndigt, men abstrakt bliver hos Holberg mindre fyndigt, men konkret. Når det abstrakte udsagn omsættes til minimalteater med en stædig jomfru og en naturlig gris, bliver det verdensfjerne anbragt i en verden, der er til at både se og lugte. Denne anskueliggørelse er opdragerens kraftigste virkemiddel. Den, der læser fabelen for andet end sin opdragelses skyld, vil skuffes over ikke at finde andet end opdragelse, dvs. en uproblematisk vekselvirkning mellem abstrakt udsagn og jordnær anskueliggørelse; opdrageren derimod vil værdsætte den pædagogiske effektivitet, der ikke farer vild i svinkeærinder.

Ved at låne en velkendt karakter fra dyrefabelen, opnår Holberg at gøre ordsprogets abstrakte regel genkendelig som eksempel på en regel, der principielt er altomfattende: naturen går altid over optugtelsen. En generel visdom får konkret skikkelse. Det, der siges i ordsprogets selvsikre præsens er udtryk for en erfaring kogt ned til det mindst mulige. Ordsproget sammenfatter en gammel og prøvet viden i prægnante former - der er intet nyt under solen i ordsprogenes verden. Alt nyt vil blive mødt med erfaringens dom, omend ordsprogene også kender den erfaring, at nye koste fejer bedst. Det er denne illusionsløse visdom, som Holberg giver et eksempel på.

Eksemplets magt ligger til grund for Gotthold Ephraim Lessings tanker om fabelen. Udgangspunktet for Lessing er, at digtning kan bruges i opdragelsens tjeneste. Digtningen er faktisk yderst velegnet, fordi den erstatter tørre belæringer med livligt agerende personer eller dyr. Det er det, som Holberg ved flere lejligheder har kaldt at menge det Nyttige med det Fornøyelige. Fabelen lægger ikke skjul på sin opdragende hensigt; den underholder i bedste fald, mens den belærer. Fabelens snedighed består i henvende sig til andre sider af læseren end eksempelvis matematikkens abstrakte symbolbehandling. En jomfru og en gris apellerer i højere grad til medleven og dermed til det, som Lessing kalder anskuende erkendelse. Fabelens handling skal foregå som noget, der virkelig finder sted, og her ser Lessing bort fra den overkommelige urimelighed, der består i, at en gris kan konversere om sin egen natur, selvom den på andre punkter forbliver et svin. Den gode fabel, siger han, er kendetegnet ved at økonomisere med sine virkemidler, ved udelukkende at rette sig mod sit ærinde, sin moralske pointe. Et eksempel er således et konkret tilfælde, hvori det almene kommer til udtryk. Det betyder, at det almene på den ene side må individualiseres, udstyres med krop og fylde, på den anden at denne individualisering ikke må drives længere ud end hensynet til det almene fastholdes. Lesings idealfabel har hele tiden sit mål for øje og holder sproget i stramme tøjler. Hvis snakkesaligheden - som Lessing beskyldte Holberg for - får overtaget, forstyrrer det den ønskede trafik mellem alment og konkret, mellem abstrakt sandhed og anskueligt enkelttilfælde.

Holbergs fabel nr. 179 er et portræt af en reformator, hvis håbløse idé støder på modstand, når den skal udføres i en virkelighed, der er sat i scene af Holberg, der selvsikkert læner sig op en visdom, som allerede inden foreligger fiks og færdig i form af et ordsprog. Denne morale udhæves da også til slut, hvor bevisførelsen er forbi og pædagogens stemme for alvor trænger fortælleren til side.

Pointen er nu - for det første, - at ordsproget grænser op til og deler „teknik" med fabelen. Betragter man nemlig med Holbek og Kjær (jf. litteraturlisten) ordsprogene som midler til at bringe en aktuel oplevelse i forhold til erfaringen, vil man se, at fabelen og ordsproget er fælles om at have adgang til et niveau, der ligger over den aktuelle situation. For fabelens vedkommende drejer det sig om pædagogens i neutral forstand bedrevidende position, hvortil læseren evt. kan drages op - en operation, der dog afhænger af fortællerens evne til at skrue sin fabel formålstjenligt sammen. For ordsprogets vedkommende bliver den enkelte oplevelse mødt med den principielt kollektive dom, der samler lignende fortilfælde i en fyndig sætning. Den anonymitet, som man plejer at fremhæve som karakteristisk for ordsproget - til forskel fra bevingede ord, hvis afsender er velkendt - viser sig også i den måde brugeren af ordsproget så at sige ikke taler på egne vegne, men „blot" aktualiserer et helt kollektivs anonyme dom. Det er klart, at generationers opsamlede erfaring i fyndig formulering er vægtigere end en mening, der udelukkende er bundet op på ét menneskes anseelse eller talent for at overbevise. Til grund for denne operation ligger naturligvis en enighed om, at erfaringer kan og skal overdrages fra generation til generation, fra lærer til elev, fra ældre til ung - en stabilitet som er indiskutabel i et statisk bondesamfund, hvor ordsproget har sit udspring.

Ordsproget aktualiserer altså prøvede erfaringer, fabelen anskueliggør overordnede moralbegreber i tilspidsede optrin. De er fælles om at meddele en (postuleret) almengyldig livserfaring.

Ligheden mellem fabelen og ordsproget har sat sig andre spor end Holbergs. Her skal blot nævnes to: - De er sure, sagde ræven om rønnebærene, han kunne ikke nå dem, der efter sin form er en såkaldt wellerisme, hvor et velkendt udtryk sættes i en ny og overraskende sammenhæng (: Det kan der være noget om, sagde manden, han viklede Rundetårn ind i toiletpapir). - Bjerget barslede og fødte en mus, der forøvrigt som ordsprog er atypisk ved sin datidsform. Ordsproget har sit udgangspunkt i Æsops fabler, der i 1556 blev oversat til et dansk, som i store træk stadig er til at forstå:

Det skeer offte, at stor sorg faar Gode Raad, oc stor angest for vendis i skemt, som Dette fabel tegner.

Et Bierg var Siuligt [svanger] at Det sculle føde, oc der tiden Kom, da grad Det høyt, oc hylede oc suckede ynkelige og Suarlige, saa saa at Den gantse menighed der omkring hørde den store iammer, oc bleff der saare bedrøffuit och mange forferdedis aff det skrig oc rob. Oc effter den store hylen oc pine, da fødde Bierget en Muss. Oc den fødsel ryctedis oc spredis offuer alt i Landet. Oc de som vaare tilforn meget forferdede, der saare, de komme vel til pass igien, di der kom ingen stor ting der aff som de hagde ment. Oc den fryct bleff omuent til Skempt.

Det ser her ud som om, en fabel er blevet komprimeret til et ordsprog. Det er i den forbindelse værd at notere sig, at Æsops fabel sættes til at illustrere et ganske uventet forhold af almen karakter: Det skeer offte, at ... stor angest for vendis i skemt. - Hvad der tegnede til at blive en uoverskuelig ulykke, viser sig i sidste ende at være noget, man kan grine af. Den kortfattede fortælling understreger sit ærinde ved at gentage pointen, når bevisførelsen (: historien) er forbi.

Langt nærmere en nutidig udlægning af historien kommer La Fontaine i sin gendigtning, som i Johannes Møllehaves stort set mundrette version lyder:

BJERGET DER BARSLER

Naturen gir os visse varsler.
Hvis vi forstår dem, kan de bru's.
Et ordsprog sir: Når bjerget barsler,
så fødes der - en lille mus!
Vel er det kun en talemåde,

men sætningen har dog format.
Jeg oversætter denne gåde:
Stor larm - og intet resultat.
Når en forfatter højlydt praler:
„Jeg skriver på det store sus,"
og imponerer, mens han taler
- så barsler bjerget - med en mus!

Her ligger fabelen tættere på Stor ståhej for ingenting, uden at man dog kan fremhæve den ene anvendelse af ordsproget som mere rigtig end den anden. Det er værd at holde sig for øje, når man forsøger at forstå, hvad ordsprogene betyder. Ordsprogene må tolkes i den sammenhæng, de bruges. De er tilgængelige som faste vendinger for enhver sprogbruger, men aktualiseres i en bestemt sammenhæng, i en bestemt kontekst. Spekulerer man over et nøgent ordsprog, kan man i højden nå frem til en række teoretisk mulige tolkninger. Ligesom Holberg aktualiserede og skar Naturen går over optugtelsen til efter sit formål, må sprogbrugeren finde den rette lejlighed, kende sin besøgelsestid - man må smede, mens jernet er varmt.

Vi har nu konstateret, at et ordsprog kan udfoldes som fabel, og at en fabel kan koges ned til et ordsprog. Trafikken går begge veje; hvor den begynder kan man ikke sige noget sikkert om. Vi har fremhævet, at ordsprog udtrykker indsigt, erfaring eller anskuelse af almen art i en form, der er kort og pointeret og dermed let at huske og videregive. Spørger man så, om Naturen går over optugtelsen, som hos Holberg blev til en fabel om den uopdragne (menneske)natur, er et typisk ordsprog - er svaret nej.

Holbek og Kjær har søgt at bringe or-

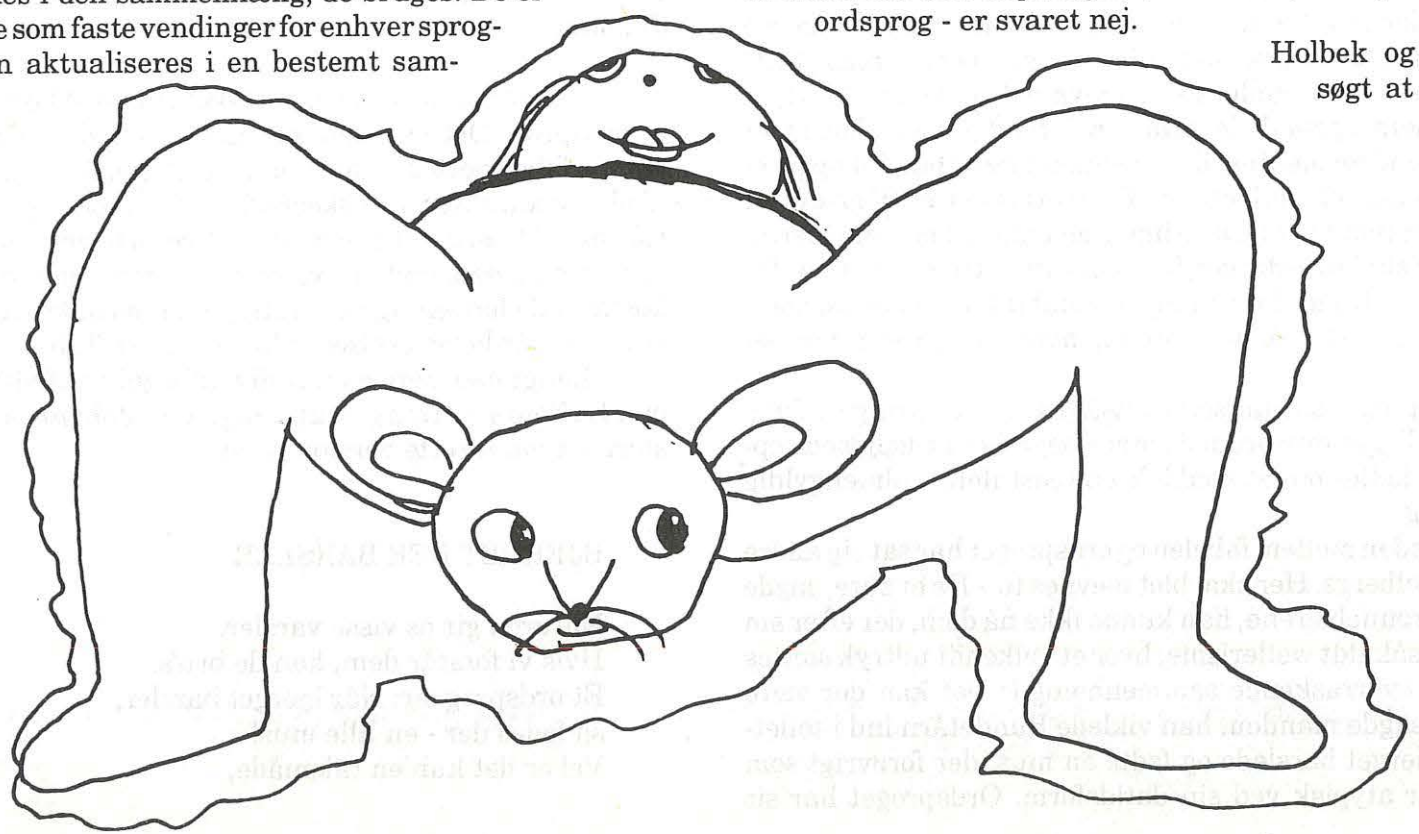

den i det uoverskuelige materiale af talemåder, mundheld, bevingede ord og ordsprog ved at udskille et ordsprog i snævreste forstand. Det typiske ordsprog er således metaforisk, det bruger en konkret iagttagelse til at sige noget alment: Tomme tønder buldrer mest; Blind høne finder også et korn. Det man umiddelbart kan iagttage - at tomme tønder faktisk kan lave en masse larm - overføres (metafero) til en situation, hvor en rigeligt selvbegejstret pralhals skal sættes eftertrykkeligt på plads. Den sete (eller rettere hørte) situation generaliseres uimodsigeligt til en almen regel, der med hele ordsprogets vægt kan smides i hovedet på den stortalende.

I det ordsprog, som Holberg låner og sætter i scene, er forholdet omvendt. Holberg tilrettelægger som vist et handlingsforløb, som kalder på sammenfatning og generalisering i form af ordsproget om naturen, der går over optugtelsen. Holbergs snedighed består netop i, at han låner det metaforiske ordsprogs teknik og for øjnene af læseren skaber et handlingsforløb, hvis pointe er udtrykt alment og umetaforisk i ordsproget. Historien om den genstridige gris kan - hvis nogen skulle være i tvivl - overføres på menneskenaturen. Hvis nogen er i tvivl, træder pædagogen Holberg gerne til med et afsluttende ordsprog. Skulle man forestille sig andre mulige opsummeringer af historien, ville det blive noget i retning af En mand er en mand, og en gris er en gris - men det har både fabelen og grisen allerede fortalt os.

* * *

Holberg, Ludvig (1684-1754): Moralske Fabler (1751) i Værker i tolv Bind, v. F.J. Billeskov Jansen, Bd. IX, Rosenkilde og Bagger 1971.
Kjær, Iver & Bengt Holbek: Ordsprog i Danmark. 4000 ordsprog fra skrift og tale gennem 600 år, J. Paludans forlag 1969ff.
Kjær, Iver: (opslag: ordsprog) i Kulturhistorisk leksikon for nordisk middelalder, bd. 12, (1967).
La Fontaine, Jean de (1621-95): Fabler. Med 320 illustrationer af Gustave Doré, gendigtet af Johannes Møllehave, Hernovs forlag 1985.
Lessing, G.E. (1729-81): Afhandling om fabelen i Gesammelte Werke 4, G.J. Göschen, Leipzig 1841, p. 268ff.
Vogel-Jørgensen, T. & Poul Zerlang: Bevingede ord, GAD 1990 (6. rev. udgave).
Æsop (ca. 6. årh. f. Kr.): Æsops levned og fabler. Christiern Pedersens oversættelse af Stainhöwels Æsop [1556] Udg. af Bengt Holbek, Schultz Forlag 1961 (2. bog, 5. fabel)

DE MINDSTE TEKSTERS METODE

Af Peder Skyum-Nielsen

På dansk tv kunne man i sommeren 1985 møde den godt 80-årige Johanne Hildsgaard fra Daugbjerg. Hun havde boet ved kalkgruberne nær Viborg hele sit liv, og fortalte fra både himmelen og dybet. Slægternes visdom lyste i mange af hendes sætninger: „Hvem Gud vil bevare, han er uden for fare" - „Jeg ser altid de lyse sider ved alting" - „Vi måtte aldrig sidde med ledige hænder, for ødede timer de kommer aldrig igen". Og Johanne Hildsgaard sluttede med at sige: „Jeg mener selv at jeg nok er en af de mennesker man kalder lykkelig, for lykken det er hverken gods eller guld .. nej, lykken det er skam at være tilfreds."

Tyve år tidligere udkom et berømt essay af en anden klog kvinde, Karen Blixen. I „Mit Livs Mottoer" fortæller Blixen om de sætninger hun gennem et langt liv bevidst valgte og formede sig efter: Ungpigetidens „Essayez!" - Afrikaårenes „Je responderay" - skabelsestidens „Pourquoi pas?" - og alderdommens „Be bold, be bold, be not too bold". Som Blixen skriver: „Ordet har Magt, naar det tages saa alvorligt. Man vælger sit Motto og sætter det i sit Segl, men inden man ved af det har Mottoet beseglet og præget En selv."

Lærernes fyndforråd

Ikke alle danskere lever så bevidst og intenst med deres fyndige formuleringer som Karen Blixen. Men vi formes af vores tilbagevendende tanker. Ligesom vi skaber tekster og meget andet ud fra dèm.

Derfor har det interesseret mig at undersøge: (1) Hvilke ordsprog, reklameslogans og andre fyndstørrelser huser den voksne danske befolkning i dag? Og: (2) Hvilke af den slags ‚kortformer' er mest almindelige?

Svarene på de to spørgsmål har jeg foreløbig lagt frem med en lille bog, *Kortformernes hitliste* (fra 1989). Den fortæller hvad 168 dansklærere på et spørgeskema meddelte som deres førstegangs-associerede fyndforråd.

Nu er ‚dansklærere' og ‚gennemsnitlige voksne danskere' naturligvis ikke helt det samme. Men dansklærernes forråd har stor betydning for skolens tekstarbejde, på et tidspunkt hvor fiffige reklamespots og politiske „punch-lines" vinder stadig mere frem.

- I det følgende vil jeg derfor sige lidt om min undersøgelses vigtigste resultater: Om hvilke ordsprog, slogans, og andre

kortformer der står stærkest i **dansklærernes** bevidsthed i dag. Og med dét som baggrund vil jeg gå over til **børnenes** kortformer, og til hvordan de korteste selvstændige tekster kan bruges til at udvikle den retoriske opmærksomhed og evne.

Ordsprogenes top 10

Af min undersøgelses 2.041 medtagne kortformer, er de 745 ordsprog. Det svarer til 36%, godt og vel en tredjedel. De 745 eksemplarer fordeler sig på 134 typer. Så der har i gennemsnit været 5,6 ordsprogs-eksemplarer per -type. Listen med de 10 almindeligste ordsprog ser sådan her ud:

54

(1) Den der kommer først til mølle, får først malet.

49

(2) Man skal ikke kaste med sten, når man selv bor i glashus.

47

(3) Én fugl i hånden er bedre end ti på taget.

38

(4) Tomme tønder buldrer mest.

31

(5) Man skal ikke gå over åen efter vand.

29

(6) Brændt barn skyr ilden.

27

(7) Når katten er ude, spiller musene på bordet.

23

(8) Liden tue kan vælte stort læs.

22

(9) Lille og vågen er bedre end stor og doven.

21

(10) Mange bække små gør en stor å.

Hyppigheden af netop dé 10 ordsprog lader sig forklare på flere måder. Men man kommer ikke uden om de stilistiske og praktiske faktorer: (1) Mølle-ordsproget er mundtligt og letlø-bende; det har gentagelser (to gange *først*), og allitteration (*mølle* : *malet* (+ får : *først*)). Men vigtigst er det at ordsproget egner sig til at regulere mange kø-situationer med i hverdagen. - (2) Sten-ordsproget skylder sikkert det plastiske og muligt larmende dets udbredelse. Men det spiller også ind at ordsproget er godt til at holde folk lidt tilbage med, når uvejret hænger i luften. - (3) Ved fugle-ordsproget virker det visuelt-plastiske atter ind; ligesom modsætningerne én/ti og hånden/taget vel gør det. Afgørende er dog, også her, den praktiske anvendelighed i vores hverdag: til at holde på det sikre, i stedet for at sætte noget godt over styr. „På det jævne ..", „ved jorden at blive .." etc. (= Det besindige mådehold & den mådeholdne besindighed). - (4) „Tomme tønder .." er bogstavrimet, og gennemført i den rytmiske stilisering. (Det er også et af de ordsprog der reproduceres mest stabilt).

- Sådan kunne forklaringerne fortsættes, med tyngden i det stilistiske og i det erfaringsmæssige, praktiske.

Sloganernes top 10

Helt de samme forklaringer kan vi ikke bruge om slogans. Dem var der 627 af i min undersøgelse. Og de fordelte sig på 130 varemærker. Det vil sige at der i gennemsnit var 4,8 slogan-eksemplarer for hvert repræsenteret varemærke (for hver slogan-'type'). - Top 10-listen for voksne sprogbrugere kommer her:

63

(1) Der er altid plads til én til der bruger Rexona.

37

(2) Flydende Ajax - gør rent som en hvid tornado.

35

(3) Sig Jolly til din cola.

35

(4) Man ser det straks: Macs (o.a.).

31

(5) Ekstrabladet - tør hvor andre tier (o.a.).

29

(6) Ni ud af ti filmstjerner bruger Lux.

29

(7) [Tuborg] gør livet lidt grønnere (o.a.).

24

(8) Det er Mælk, det er dejligt ..

20

(9) Jeg er også gået over til Prince.

16

(10) [Colgate:] Nul huller (o.a.).

Også her må de stilistiske forklaringer bringes i spil: Kortheden, det mundrette og letløbende karakteriserer alle 10 formuleringer. Der er mange vokal- og konsonantrim (i 1, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9 og 10). Og der findes et skrevet x eller en /gs/-lyd i fire ud af de første seks varenavne på hitlisten; altså i mærkerne Rexona, Ajax, Macs og Lux.

Med det stilistiske hører lighederne op: Ordsprogene stammer typisk fra en auditiv epoke, mens sloganerne mere tilhører vores visuelle tid. Alle 10 top-slogans skylder biografl ærredet deres gennemslagskraft. Vi dansk[lær]ere har set dem dèr, mange gange: (1) Pigen der får plads i den overfyldte sportsvogn; (2) tornadoen som på to små sekunder plinger det tilsølede køkken stjernende rent; (3) de unge lykkelige coladrikkere; (4) det kildefriske, tindrende tandpastasmil. Og så videre.

Musikken, humoren og de mange visuelle lækkerier lukker os op. Og så kan gentagelsen og den verbale fynd gøre resten af arbejdet: få det simple, men dog så uendeligt variérede budskab til at gå ind: **„KØB DÉT!"**.

I dag aner børn knap hvad ‚Rexona', ‚Macs' eller ‚Lux' er. Til gengæld kan de recitere sætninger fra TV 2's spot-striber i går aftes. - Min undersøgelse viser at hvad vi i 12-16 årsalderen tager imod af reklamefynd, det sætter sig effektivt fast. („Hvad man i ungdommen .."). Senere svækkes jo fascinationen. Og mange voksne indbygger en art reklame-filtre i deres bevidsthed.

De „andre fyndstørrelsers" top 10

Undersøgelsens tredje hovedgruppe er ubetinget den mest brogede. Så også dérved ligner de „andre fyndstørrelser" Vogel-Jørgensens „bevingede ord".

På spørgeskemaerne skrev lærerne 669 ‚andre fyndstørrelser' (= *AF'er*). Og da disse repræsenterede 432(!) forskellige typer, har vi en stor spredning her: kun 1,5 AF-eksemplar for hver repræsenteret -type.

De hyppigste AF'er var: (1) „Vær beredt", med {35} eksemplarer. - (2) „Vær [gør] mod andre som du ønsker andre skal være [gøre] mod dig" {17}. - (3) „Danmark for [hele] folket" {9}. - (4) „Gud bevare Danmark" {8}. - (5-9) „Du bli'r hvad du spiser" + „Du skal elske din næste som dig selv" + „Én for alle og alle for én" + „Tab og vind med samme sind" + „Tænk før du taler": alle fem med {7} eksemplarer. - (10-11) „Frihed, lighed, broderskab" + „Man skal ikke sætte sit lys under en skæppe": begge med {6} eksemplarer.

Stilistisk springer vel korthed, rim- og rytmestilisering i øjnene, nok en gang. Men figurer som treledsformel, kiasme og parallelisme findes også i rækken.

Størst **indprægningskraft** har spejderbevægelsens motto altså haft (1). Men *Det nye Testamentes* ‚gyldne regel' ligger også langt fremme i bevidstheden (2). Derefter falder hyppigheden markant, ned til Socialdemokratiets og Oskar Hansens linje (3). Dronning Margrethes „Gud bevare Danmark" følger lige efter. - Men i det store og hele er det praktiske brugsstørrelser der står i forgrunden blandt AF'erne.

Hovedgruppen af „andre fyndstørrelser" er som det ses meget sammensat. Men ved hjælp af 19 kategorier lader den sig ordne, på en udtømmende måde og uden overlapninger. De 19 AF-kategorier der dækker mit materiale, er: Bud, citat, definition, formel, gruk, kampråb, leveregel, motto, omkvæd, parole, remse(stump), sentens, skriftsted, skæmtesprog, (politisk) slagord, talemåde, titel, udbrud, og valgsprog. (Disse kategorier forklares nærmere med *Kortformernes hitliste*).

Børnenes fyndberedskab

Hertil har vi været inde på de **voksnes** forråd af kort- eller fyndformer.

Men **børnene** har naturligvis også deres fond af fynd. Og det er vigtigt for dem at kende og kunne tage stilling til tidens mange fyndord. Det kan der gives flere grunde til. Men én af dem er, at børnene bør kunne skelne mellem det slående og smarte, og den egentlige samtale og argumentation. Ellers bliver de - som kommende samfundsborgere - alt for lette at løbe om hjørner med.

Fyndstørrelserne vinder stærkt frem i disse år: Reklamefilmene vrimler (især i biograferne) med appeller til de unge og deres fremtidige købeevne. Og mange politikere opererer med ekstreme virkelighedsforenklinger i form af særlige (indstuderede) punch-lines. Politikerne tilpasser sig det urimelige og anti-demokratiske vilkår: at indviklede samfundsmekanismer skal lade sig belyse og afhandle i løbet af tv-klippenes knap 30 sammenhængende sekunder. Værs'go', tju-bang, ud-igen.

Punch-lines er særlig citerbare. Og nogle politikere planlægger sig tit ind i overskrifterne. Det gjaldt i dé dage for Poul Schlüters: „Det skal være lettere at være dansker". Men også for den senere og mindst lige så kendte fuldtræffer: „Det går ufatteligt godt" (fra 1986 hvor udlandsgælden befandt sig i en stabil vækstperiode). Vor Bertel Haarder kan det også. Han bruger en sesamstørrelse som „Kvalitetsskolen"; taler bevidst om bibliotekernes „Hø på hylderne", om andres „jantementalitet", om „en kærlig men slap skole", osv.

Det er vigtigt for børnene - og for os allesammen - at forstå hvordan de smarte replikker i en debat, desværre usagligt, kan vende den ganske situation i ét tag. Den slags formår Erhard Jacobsen, som også var svær at stå for da han i en debat erklærede: „Jeg er en mand af få ord - men jeg bruger dem tit!" Mogens Glistrup fyndbrug er et helt kapitel for sig.

Undervisningsforløbet

For at ruste børnene til at omgås disse størrelser kan det være nyttigt med et undervisningsforløb der øger forståelsen af fyndsprog, og træner den retoriske evne.

Og kortformerne **egner** sig specielt godt til at danne udgangspunkt i danskundervisningens tekstarbejde: De er i sagens natur korte, og meget overskuelige. De findes mange steder, og er nemme at samle ind. De spiller en stor praktisk rolle: både i den trykte presse, som overskrifter, artikelindgange og -slutninger; og i de elektroniske medier, hvor kvikke og prægnante sætninger tager kegler og går lige ind.

Så undervisningsforløbet om ‚fyndord' kan starte med at børnene spontant og mundtligt leger idéstorm - og **nedskriver** alle de fyndstørrelser som de kan komme i tanke om. Denne nedskrivning kan suppleres med læsning, i aviser og bøger, og med en snak om de slogans som er i TV 2 eller Sky Channel for tiden. Børnene kan opfordres til at samle fyndstof i fritiden. Og mange filmtitler, bogtitler, omkvæd og førstelinjer, kan indgå i den samling som klassen selv bygger op.

Indsamlingen, og dialogen om de korteste tekster, giver en retorisk træning og fornemmelse. De fundne eksempler bør gengives præcist, og nedskrivningen af dem bliver en kombineret mundtlig og skriftlig aktivitet. Mens den står på, forholder mange sig uundgåeligt også til kortformernes indhold.

Intentionen

Den egentlige indholdsbearbejdning kommer dog først i næste fase: Hvor de enkelte helt korte tekster kan sammenlignes med hinanden. Måske er det aktuelle slogans fra Tv 2 (fx Vademecums „bløde læber i dybden", eller „Look at Opel now!") som stilles op over for Anne Linnets „Jeg er jo lige her" (pladetitel og omkvæd på titelsangen). Og allerede de eksempler kan danne basis for sammenligninger af **hensigten** med de forskellige meddelelser: Reklamesloganet sigter først og fremmest på at påvirke modtageren, ‚du'et til at købe et eller andet. (Grundbudskabet eller grundintentionen er: ‚KØB VADEMECUM/OPEL/../hvadsomhelst'). I Linnet-sangen udtrykker sangerinden sig selv, det er et følelsesudtryk vi har for os, og hun appellerer med sin tekst til ømhed og nærhed, til at vi

overvinder distancen.

Med „Gud bevare Danmark" udtrykkes et ønske, en art velsignelse. Det er atter en ny sprog- eller tekstfunktion. Den drager en fælles tredjepart ind i jeg-du-forholdet. Og hæver synsvinklen til hele danskens sag.

Det er vigtigt at udgangsstedet bliver dé eksempler som børnene selv føler for og gerne vil dybere ned i. Måske skal der også være plads til de korte vitser som nu og da florerer: Af typen „Alle børnene spillede ishockey, undtagen Inuk - han var puck", eller „Alle børnene så ind i ovnen, undtagen Knud - han så ud". Eller det kan gå over i gåder om kortformer: „Kender du definitionen på tålmodighed?" -- „Det er når man kilder en lysmast til de griner inde på elværket". Det kan også være en ‚syg vits' som: „Hvorfor er der ingen der vil lege med Skæve Thorvald?" -- „Jo, for lige børn leger bedst". Osv. I sådan nogle tilfælde går det ud på at have det rart sammen i sproget. Det er fatisk og poetisk sprogfunktion i en blanding.

I det hele taget kan Roman Jacobsons sprogfunktioner - i en enkel form - komme frem over for børnene. Vægten i tekstens ærinde kan ligge på de forskellige faktorer i talesituationen: på **jeg'et, du'et, sagen, samværet**, på **en leg med ord** eller **en saglig ordforståelse**. Helt svarende til begreberne: ‚emotiv', ‚konativ', ‚referentiel', ‚fatisk' (dvs. social), ‚poetisk' eller ‚metasproglig' tekstfunktion. (Mere herom i Fafner 1977, og i Jacobsen og Skyum-Nielsen 1988).

De korte tekster kan altså bruges til at få nogle overordnede tekstlige eller retoriske pointer frem. Det er pointer som ellers ville er mindre tilgængelige, fordi børnene normalt ikke kan overskue flere tekster på én gang og sammenligne dem. - Men med de helt korte så går det: Der kan stå (mange) flere end to kortformer på en tavle, en bogside, et stykke papir eller en overhead-transparent. Og de overordnede tekstlige funktioner kan være de samme fra en helt kort og til en meget lang tekst. ‚Definitionen' står fx som nøglested i en afhandling; replikken „Drømmer jeg eller er jeg vågen?" står midt i den fulde komedie. Men begge kortformer kan også bruges alene. Og så fremdeles.

Under deres indsamling af kortformer vil børnene sikkert have gjort en række produktive iagttagelser om hvordan artikler ofte indledes eller sluttes med kortformer. Det øger den kompositoriske forståelse.

Forhåbentlig giver indholdsbestemmmelsen også lejlighed til at diskutere **sandheds**værdien af de forenklede og afkortede budskaber. Modsigelse og nuancering kan så komme til. Og måske en forståelse af at ordsprog tit bruges til at holde andre nede med. (Det gælder fx for numrene 2, 3 og 4 i ordsprogs-hitlisten ovenfor). Men heldigvis er der da også mange gode og lødige ordsprog imellem (såsom „Mange bække ..", „Øvelse gør mester", „Godt begyndt ..", „Ærlighed varer ..", osv.).

Ordsprog eller kortformer skal ikke i sig selv accepteres som argumenter. Et „Tomme tønder buldrer mest" kan måske kyse en bestemt taler. Men han eller hun kan jo sagtens have ret, og det er uacceptabelt når der insinuerende argumenteres uden om eller væk fra sagens indhold. Man skal også være på vagt over for de hurtig-kvikke eller (med dronning Margrethe:) „dumsmarte bemærkninger" som nok fænger, men sjældent holder niveau. Alt dét kan børnene måske komme til at se og forstå og endda inddrage i deres egen praksis, via det indholdsrettede tekstarbejde.

Mundtligheden

Men nu er kortformer og fyndord ikke bare vigtige ved deres indhold. De er også **særdeles mundtlige**: Alle de sproglige virkemidler er på spil og kan studeres her. Med artiklen „Fyndsproget" (1989) har jeg systematisk gennemgået og eksemplificeret de stiltræk som indgår i fyndsammenhængen. Det drejer sig om: ‚korthed (få ord/få stavelser)', ‚indrim', ‚enderim', ‚rytmisk stilisering', ‚allitteration', ‚assonans', ‚lydefterligning', ‚billedkraft', og ‚stilistiske figurer'.

Disse ni træk kan sikkert opdages i de tekster som børnene selv finder frem og nærmere udpeger til undersøgelse. Det er dé træk der - samlet - bærer den ‚mundtlighed' som kendetegner det fyndige sprog. Man nyder at sige: „Det er

mælk, det er dejligt, det er ny energi". Og denne klimaksopbygning, med dens rytme, anaforer, allitterationer, assonanser og korthed, kan altså beskrives ved de nævnte ni træk.

Det samme gælder de 10 kortformer som i min voksenundersøgelse viste sig at være dem der huskes og reproduceres **allermest stabilt**, nemlig: (1) Vær beredt; (2) Ekstrabladet - tør hvor andre tier; (3) Brændt barn skyr ilden; (4) Tomme tønder buldrer mest; (5) En fugl i hånden er bedre end ti på taget; (6) Den der ler sidst ler bedst; (7) Lige børn leger bedst; (8) Ta' Buko til bords; (9) Bedre sent end aldrig; og (10) Tab og vind med samme sind. Disse 10 kortformer er ikke blot meget hyppige - de huskes også nøjagtigt sådan af de personer som gengiver dem.

Den meget stabile re-produktion kan forklares ud fra de nævnte ni mundtlighedstræk.

Der er nok grænser for hvor langt man skal gå med i klassen at rubricere de forskellige sproglige træk. Men det fyndige stof yder nogle enestående gode muligheder for i en kort og overskuelig form at lære de vigtigste verbale virkemidler godt at kende.

Og det siger sig selv at man bør tage disse korte formuleringer i munden, prøve at **sige** dem for sig selv, og sammen.

Man kan have sjov med at ændre lidt på dem og mærke hvad der så sker. - Og måske kan man tage dramaet eller teateret i brug, og arbejde nogle reklame- eller ordsprogs**situationer** igennem ved at digte længere historier om dem. („Enhver er sin egen lykkes smed", „En for alle og alle for en", „Synoptik - gratis grøn synstest", „Vi gør os mere umage", osv.). Når man digter videre, trækker man samtidig ‚tekstens harmonika' **ud**: skaber en længere tekst af den kortere. Det giver nogle erfaringer med hvordan det samme indhold kan udtrykkes både i den helt korte, den lídt, og meget længere sproglige form. Svarende til forholdet mellem Rifbjergs bogtitel *Anna (jeg) Anna*, indledningssætningen, og den hele roman.

Mens klassen selv skriver skuespil eller andre slags tekster ud fra ordsprog, slogans, m.v., kan eleverne forsøge (gruppevis) at „fynde" på bestemte formuleringer. Det kan være replikker som på forskellige steder skal gøres mere prægnante eller pointerede. Eller det kan dreje sig om selve titlen som jo kan være kortformen eller blot et par ord fra dèn. (Der forkortes til „Tomme tønder ..", „Gammel kærlighed ..", „Lev stærkt ..", „Skomager .." - eller hvad det nu kan være). Til dé formål presses harmonikaen så **ind**.

Variationerne

Et specielt, og meget underholdende område er ‚variationerne' af mange kortformer. De forandringer viser hvad Klaus Rifbjerg et sted har kaldt „Liv oven på liv". Og mange kortformer har faktisk deres egen tekst- eller litteraturhistorie.

I efterkrigsårene verserede der en slogankrig mellem de to hjemlige giganter inden for kaffeerstatningen. Og det gav denne række af produktudviklinger, på slogansiden: (1) „Det er Rich's der drik's" + „Det er Danmarks der duer" _ (2) „Det er Rich's der driks, I men det er Danmarks der duer" _ (3) „Det er Danmarks der duer, I men det er Rich's man bru'r".

Ældre biografgængere husker sikkert forlængelsen i: „Brug Brylcreme - fedter slet ikke .. før det kommer ud af tuben". Eller den i: „Brug Nita hårfjerner .. tag skridtet i morgen".

- Børnene kan mange flere af den slags variationer og fyndvitser. Også nogle som er mere moderne. (I den nævnte artikel om fyndsproget findes et lille system til at beskrive ændringstyperne med). Med variationerne kommer man væk fra klichésproget og de alt for betrampede sproglige stier. Det giver nyt liv og forfrisker.

Ugens tilbud

Gennem de foranstående fire afsnit har jeg givet forslag til et **arbejdsforløb**, som sikkert egner sig bedst til 6., 7. eller 8. klasser. De aktiviteter der indgår, kan være:

I. Optakt, indledning til fyndemnet.
II. Opbygning af klassens fyndsamling.
III. Udvælgelse af kortformer til beskrivelse.
IV. Udtømmende beskrivelse af indholdet; herunder tekst-

funktionen og hele intentionen.

V. Oplæsning og leg med det sproglige materiale; mundtlighedstrækkene, stilistisk forståelse.

VI. Dramatisering og levendegørelse af nogle situationer; diskussion af korthed versus nuancering, og af kortformer som argumenter.

VII. Varianter og teksternes videre liv.

VIII. Afrunding og konklusion.

Et forløb som dette kan vare fra fem til seks-syv (eller flere) dansktimer. Gennem forløbet kan eleverne lære meget om nogle tekster der er vigtige og udbredte i samfundet. Og de kan møde en Johanne Hildsgaard, en Karen Blixen, eller andre personer som formulerer deres egen og slægternes visdom.

Via fynd- og kortformerne kan eleverne skaffe sig nogle retoriske erfaringer som ellers er svære at få. Det drejer sig om den centrale sammenhæng mellem tekstens ærinde og dens mundtlighed, hele tone.

Den intentionelle mundtlighed er retorikkens kerne. Den kan eleverne nå ind til - med de mindste teksters metode.

Litteratur

Fafner, Jørgen: *Retorik. Klassisk og moderne.* Kbh., Akademisk Forlag, 1977.

Jacobsen, Henrik Galberg og Peder Skyum-Nielsen: *Erhvervsdansk. Grundbog.* Kbh., Schønberg, 1988.

Skyum-Nielsen, Peder: Fyndsproget. *I Sprog på spring.* KVAN 25. Århus, 1989. Side 117-127.

Skyum-Nielsen, Peder i samarbejde med Inger Nørgaard og Gunnar Topp: *Kortformernes hitliste.* Kbh., Danmarks Lærerhøjskole, 1989.

Skyum-Nielsen, Peder: *Fyndord. 1-2. Studier i kortformernes retorik.* (Disputats). Kbh., Hans Reitzel, 1992.

Vogel-Jørgensen, Torkild: *Bevingede ord.* Kbh., Politikens Forlag, 1958.

MATERIALE OG FORHANDLERLISTE

Vanløse Trælast
Svend Bentzon
Jydeholmen 6
2720 Vanløse
31 74 24 44

Finerplader (østen finer) 122 x 244 cm
12 mm tyk plade 278,00 kr.
9 mm 228,00 kr.
6 mm 158,00 kr.

Udskæring: Vanløse trælast skærer ud i de mål man ønsker, prisen er absolut overkommelig.

Dansk Skolemateriel Aps
Nyholms Alle 39
2610 Rødovre
31 70 90 19

Pebeo acryl maling til indendørs brug.
pr. flaske med 500 ml 33,40 kr.
Ved 6 stk 31,05 kr.

Plasta Plakatfarve.
Vandbaseret, vandfast, lysægte, frostsikker og regnfast.
pr. flaske med 650 ml 64,95 kr.
Ved 6 stk 60,40 kr.

Sprøjtekander.
120 cl.(stk) 4,05 kr.
ved 10 stk 3,75 kr.

Hvidtfeldt og Søn.
Dronningens Tværgade 30
1302 Kbh.K
33 15 91 15

Flydende gummi (Deep Rubber)

Køkkensvampe:
Kan fås hos farvehandleren eller i supermarkeder.
Netto er billigst med dem.

Priserne er incl. moms
indhentet i oktober 92